

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО
СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВА ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ
АБО ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 12-283-Мз групи
Спеціальності 262 Правоохоронна діяльність
Освітньо-професійної програми
«Правоохоронна діяльність»

Портна Анна Сергіївна
Керівник: д.ю.н., професор Саінчин О.С.
Рецензент: д.ю.н., професорка кафедри
публічного управління та права
Херсонського державного аграрно-економічного
університету Правоторова О.М.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-прикладна характеристика щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.....	9
1.1. Поняття, ознаки організованих злочинних груп.....	9
1.2. Характеристика особи злочинця.....	21
РОЗДІЛ 2. Організаційні основи розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.....	33
2.1. Типові способи створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.....	33
2.2. Планування та версії розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.....	40
РОЗДІЛ 3. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.....	51
3.1. Тактичні прийоми допиту та обшуку учасників злочинних спільнот або злочинних організацій.....	51
3.2. Тактика проведення слідчого експерименту під час розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.....	60
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах інтенсивної реформації систем економічного та політичного спрямування, метою якої є формування правової держави – усе більшої активності набуває протидія організованій злочинності, яка наносить державі суттєвої шкоди, несприятливо впливає на положення економіки, завдає дестабілізації фінансово-кредитній системі та в цілому ускладнює криміногенну ситуацію в країні. Наразі вона являється одним із чинників, що загрожує національній безпеці та демократичному розвитку держави. Наведені обставини потребують від усіх державних органів, в першу чергу правоохоронних (особливо від створеного у 2019 році нового підрозділу, аби протидіяти організованій злочинності – Департаменту стратегічних розслідувань, як міжрегіонального територіального органу Національної поліції), значно активніших та злагоджених заходів для протидії такому явищу як організована злочинність, для чого їм необхідно використовувати найбільш ефективні та такі, що базуються науково обґрунтованими положеннями – прийоми (методи) та засоби діяльності.

Слід зазначити, що ключовим злочином, про який йде мова в межах нашого дослідження, являється ст. 255 Кримінального кодексу України (КК України), яка до червня 2020 року звучала як «Створення злочинної організації», однак зауважимо про деякі важливі зміни, яких вона зазнала. 27 червня 2020 вступив в законну силу Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 04 червня 2020 року. Спрямування даного законодавчого акту націлене на те, щоб припинити діяльність злочинних спільнот, притягати до кримінальної відповідальності «зłodіїв (ворів) у законі» (новий статус як авторитетної особи, що здійснює злочинний вплив та займається

координацією злочинної діяльності інших осіб). Відтак, для реалізації цього закону вносяться істотні зміни до ст. 255 КК України, яка наразі звучить наступним чином: «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній». Окрім цього, дану статтю доповнено взаємопов'язаними (новими) трьома частинами, які значно її розширюють. Проте, як нам вважається, подібні новели є суперечливими, безсистемними та не узгодженими з іншими кримінально-правовими нормами та термінологією, що в сукупності значно нівелює інститут співучасті у кримінальному правопорушенні. Без сумніву, подібного роду зміни, мета яких – боротися з організованою злочинністю, є як ніколи актуальними, але окрім внесення цих норм «на папері», необхідно ще належно їх реалізувати на практиці з чіткою законодавчою регламентацією, чого на сьогоднішній день в повній мірі не спостерігається.

Враховуючи аспект використання криміналістичних засад в межах нашого дослідження, в даному контексті слід вказати на існування в умовах сьогодення зростаючої кількості матеріалів, що знаходяться у віданні провадження слідчих органів досудового розслідування. В процесі розслідування даного злочину, слідчі зобов'язані уміло встановлювати типові слідчі ситуації, ключові вектори та криміналістичні алгоритми їх розв'язання, а також володіти значним масивом знань з приводу тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, спрямування яких – приймати проміжні та підсумкові процесуальні рішення. Суттєвим фактором підвищення ефективності розслідування окресленого злочину вважається використання відповідних криміналістичних рекомендацій та наукових знань, враховуючи специфічність такого злочину, яка характеризується труднощами доказування самого факту створення «злочинної спільноти» або «злочинної організації».

Тож, у таких умовах вагоме значення відводиться постановці та вирішенню завдань стосовно розробки тактичних основ розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними групами (злочинними спільнотами та злочинними організаціями).

Дослідженням різноманітних аспектів боротьби з організованою злочинністю займалось багато відомих вчених-криміналістів, серед яких: Ю.В. Аленіна, К.Ю. Бобрик, В.Д. Басай, І.В. Басиста, В.М. Бикова, О.М. Джужа, А.Д. Дорошенко, В.М. Дрьоміна, О.Ф. Долженкова, С.Ф. Здоровка, З.А. Загиней, В.М. Кудрявцева, О.Г. Кулик, О.В. Козаченко, Н.С. Карпов, В.В. Лисенко, В.Г. Лукашевич, С.Я. Лихова, В.А. Мисливий, О.І. Мотлях, Г.А. Матусовський, О.С. Проневич, М.В. Проценко, М.А. Погорецький, А.Г. Солодовніков, С.С. Степичев, О.О. Титаренко, В.М. Трубников, В.Ю. Шепітько, І.С. Шапкін, М.П. Яблоков та інші.

Визнаючи беззаперечність здобутків окреслених вчених, необхідно констатувати, що ступінь розробленості даної проблематики є малозначним та практично не дослідженим, особливо в аспекті сучасних нововведень розглядуваного злочину.

Наведене і зумовлює актуальність теми кваліфікаційної роботи, яка спрямована на здійснення криміналістичної характеристики осучасненого злочину щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано згідно з розробленим кафедрою національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права ХДУ планом проведення актуальних наукових досліджень та у відповідності до ініціативної теми кафедри («Теорія та практика реформування галузевого законодавства України», № 0118U006817).

Мета та завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є виявлення криміналістичних засад, спрямованих на розкриття особливостей та з'ясування теоретичних і практичних проблем розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.

Для досягнення зазначеної мети використовувались наступні **завдання:**

- визначити поняття та розглянути ознаки організованих злочинних груп;
- надати характеристику особи злочинця розглядуваного кримінального правопорушення;
- виявити типові способи створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією;
- дослідити планування та версії розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією;
- проаналізувати тактичні прийоми допиту та обшуку учасників злочинних спільнот або злочинних організацій;
- розглянути тактику проведення слідчого експерименту під час розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають під час розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.

Предмет дослідження – особливості розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувався комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод дозволив виявити цілісне уявлення про організовані злочинні групи; системно-структурний метод сприяв дослідженню

криміналістичних елементів під час розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією (особу злочинця; типові способи; планування та версії; слідчі (розшукові) дії); формально-логічні методи надали змогу деталізовано усвідомити суть криміналістичної характеристики розглядуваного злочину; формально-юридичний метод використано для аналізу норм чинного кримінального процесуального законодавства України; метод системного аналізу дав можливість з'ясувати теоретичні і практичні проблеми розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в межах даного дослідження на підставі деталізованого вивчення існуючих наукою криміналістики теоретичних напрацювань та аналізу кримінального процесуального законодавства, було всебічно висвітлено особливості методики розслідування осучасненого злочину щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в роботі отримані висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути запозичені в подальшому дослідженні даної теми, практичній діяльності, а окремі положення та висновки роботи – в процесі підготовки і проведення практичних занять з курсу «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Особливості розслідування окремих видів кримінальних правопорушень» та інших дисциплін кримінально-процесуального спрямування.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження були представлені у тезах доповіді на п'ятій Всеукраїнській мультидисциплінарній науково-практичній Інтернет-конференції «Міждисциплінарний підхід до наукових досліджень» (м. Одеса, 26 листопада 2021 р.).

Публікації. За результатами дослідження було направлено наступну тезу:

– Портна А.С. Типові способи створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією. *Міждисциплінарний підхід до наукових досліджень: матеріали V Всеукраїнської мультидисциплінарної науково-практичної Інтернет-конференції / Збірник тез доповідей* (м. Одеса, 26 листопада 2021 р.), очікує публікації.

Структура роботи обумовлена метою, задачами, об'єктом та предметом дослідження й складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЩОДО СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВА ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ АБО ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

1.1. Поняття, ознаки організованих злочинних груп

На початку нашого дослідження перш за все доцільно виявити змістовне наповнення таких понять як «злочинна організація» та «злочинна спільнота», які ми будемо йменувати в подальшому як організовані злочинні групи.

Насамперед слід вказати, що організована злочинність є багатоаспектним об'єктом, що піддається дослідженню, а також потрібі встановлення засобів впливу на подібне явище, з метою захисту від нього суспільства. Кожна наука вивчає певну сферу, а тому, зміна характеру організованої злочинності та її змістовного наповнення – обумовлює потребу уточнення предмета вивчення тієї чи іншої науки [1, с. 48].

Злочинні організовані групи є багатоаспектним явищем, вивченням якого займається багато вчених-юристів, які розглядали його з різних аспектів (кримінально-правових, кримінологічних, криміналістичних, тощо).

Зазначимо, що згідно до ст. 28 чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлено, що до злочинних організованих груп слід відносити: групу осіб; групу осіб за попередньою змовою; організовану групу; злочинну організацію [2]. Виходячи з наведеного, нами буде зосереджено, як вже зазначалось вище, увагу саме на злочинну організацію та нову законодавчу дефініцію – злочинну спільноту.

Переходячи безпосередньо до аналізу злочинної організації, слід зазначити, що наукою кримінального права до термінологічного сполучення «злочинна організація» застосовують також такі синоніми, як «співучасть особливого роду» та «злочинна спільнота» [3, с. 120].

Частиною 4 ст. 28 КК України прослідковується визначення злочинної організації, яке виглядає наступним чином: «кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп» [2].

Продовжуючи, зазначимо, що злочинна організація серед усіх інших злочинних організованих груп є найбільш небезпечною, якій притаманний складний опосередкований характер, відповідно до якого формуються стійкі організовані форми зв'язків учасників, а також засвоюються складні способи учинення і приховування злочинних діянь, де звичне спілкування між членами замінюють інформаційні зв'язки, а самі ж відносини відмічаються діловим характером [4, с. 375].

Злочинна організація є об'єднанням осіб організованих груп з метою вчинення сумісної злочинної діяльності з виокремленням самостійних функцій керівництва з подальшим вчиненням злочинних діянь та забезпеченням «виживання» злочинної організації [5, с. 52].

Розглядаючи злочинну організацію в контексті наукової літератури, пропонуємо виокремити думки вчених. Так, А. Кислий та С. Кузьмін вказують, що «злочинну організацію за своєю юридичною природою взагалі не може бути віднесено до видів співучасті. Тут

необхідно говорити про самостійну кримінально-правову категорію, зважаючи на те, що законодавець уже саме створення злочинної організації вважає закінченим злочином» [6, с. 81].

Беручи до уваги вищенаведене міркування, слід вказати на існування певних труднощів, які мають місце під час з'ясування такої складової як «створення злочинної організації». Деякими науковцями вважається, що під створенням злочинної організації необхідно осмислювати «дії, спрямовані на виникнення злочинної організації» [7, с. 803]. В свою чергу, В.П. Тихий зазначає, що «створення злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю» [8, с. 288]. В.В. Українець вказує, що «створення злочинної організації є активною фізичною поведінкою, чим вирізняє цю форму від участі у злочинній організації, яка може являти собою поєднання фізичних та інформаційних дій» [9, с. 13]. Іншими вченими зазначалось, що «створення злочинної організації для вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину полягає в різних діях щодо заснування (формування) злочинної організації: у підшукуванні зброї або співучасників, вербуванні їх до злочинної організації, розподілі ролей між ними тощо» [8, с. 311].

Протилежною є позиція В.П. Ковальчука, який засвідчував, що «під створенням злочинної організації як результату діяльності слід розуміти сукупність цілеспрямованих дій однієї або кількох осіб, що призвели до утворення декількома особами (п'ятьма і більше), що володіють ознаками суб'єкта злочину, за попередньою змовою і для спільної діяльності стійкого ієрархічного об'єднання з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або його структурними частинами, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних

груп» [10, с. 101]. В свою чергу М.В. Семикін наголошував, що «об'єктивна сторона створення будь-якого організованого злочинного угруповання охоплює як процес його формування, так і результат такого процесу» [11, с. 126]. Л.М. Демидова також вважає, що «створення злочинної організації охоплює дві складові: процес формування злочинної організації та результат такого процесу» [12, с. 13]. При цьому, під створенням злочинної організації авторка осмислює «злочинні дії по об'єднанню трьох чи більш осіб для спільної злочинної діяльності, розподілу і закріпленню ролей (функцій) його учасників, визначенню керівника, правил підпорядкованості для досягнення мети створення такої організації» [12, с. 14].

Більш деталізовано розкривали створення злочинної організації М.К. Гнетнев та А.О. Данілевський, які зазначали, що «створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжко злочину полягає, по-перше, у спільній діяльності мінімум п'яти осіб, кожна з яких є суб'єктом злочину, спрямованій на започаткування (формування) такого угруповання. По-друге, у суспільно небезпечному наслідку в вигляді реального створення злочинної організації. По-третє, у причинному зв'язку між вказаними діяннями та наслідком» [13, с. 203].

Серед іншого, судовою практикою в цьому аспекті, яка представлена Постановою Пленуму Верховного суду України від 23 грудня 2005 року № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» (далі – Постанова) вказується, що «утворення (створення) організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану,

визначення способів його виконання. Проте основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин» [14] (п. 4 Постанови).

Тож, якщо врахувати вищенаведене, загалом під створенням злочинної організації слід розуміти комплекс дій, спрямованих на виникнення злочинної організації. Що стосується самого поняття злочинної організації, то на нашу думку, воно не потребує надання власної дефініції, оскільки його визначення, яке надається КК України є більш ніж наповненим та осмисленим.

З метою продовження, зазначимо, що важливого значення для з'ясування кримінально-правової природи злочинних організацій набувають їх кримінально-правові ознаки, адже за їх допомогою видається за можливе чітко відмежовувати дану організовану злочинну групу від інших форм співучасті.

1. Виходячи з положень КК України, для злочинної організації необхідним є наявність п'яти і більше учасників (кількісна ознака).

Узагальнюючий термін, який позначає осіб, беручих участь у злочинній діяльності організованих злочинних груп, є «учасник». Таких суб'єктів логічно поділяти на наступні категорії: 1) члени організованих злочинних об'єднань; 2) особи, які беруть участь за окремими злочинами, вчинюваними цими об'єднаннями; 3) особи, які є причетними до участі в організованих злочинних групах [15, с. 67].

Окрім цього, злочинна організація розглядається як певна спільнота (єдність) взаємопов'язаних спільною злочинною ціллю осіб (суб'єктів кримінального правопорушення), які об'єдналися, аби вчинювати злочинні діяння. Визначення змісту умислу обумовлюється характером спеціальної мети, для досягнення якої створюється організована група, а також функціонально-рольовою участю,

виконання якої покладається на конкретного учасника групи. Тобто, вступаючи до злочинної організації, особою повинна усвідомлюватись ціль, яка стоїть перед злочинною групою та характер методів її досягнення. Член злочинної організації повинен нести відповідальність за кожне злочинне діяння, вчинене цією групою, якщо ним усвідомлювалась його злочинна ціль [16, с. 123].

Досліджуючи кількісну ознаку злочинної організації, Л. Демидова висловлювала пропозицію щодо необхідності збереження у кримінальному законодавстві України для поняття організована злочинна група – загальну ознаку співучасті, для якої притаманним є участь двох або більше суб'єктів кримінального правопорушення, що на думку вченої: «відповідало б не тільки традиційному розумінню співучасті, але й практиці боротьби з організованою злочинністю» [12, с. 13]. З наведеною позицією важко погодитись, тому що двома учасниками об'єднання не можливо утворити його ієрархічність, притаманну злочинній організації, а можливо тільки здійснити елементарне розподілення функцій або ролей. Але, в той же час, на нашу думку, законодавче встановлення мінімальної кількості учасників злочинного діяння, вчиненого злочинною організацією, на рівні п'яти осіб є необґрунтованим моментом, що становить деякі складності під час правозастосовної діяльності. Додамо, що теоретичне закріплення у КК України двох осіб також було б нелогічним кроком, тому що це може обумовити ототожнення з іншими видами співучасті.

2. Ієрархічність. Як зазначає Н. Невідома, «ця ознака є похідною, яка визначається розподілом ролей та наявністю в такому об'єднанні організатора. Вона може полягати в наявності керівника, підпорядкуванні членів певному лідерові, певній структурній побудові. Також характерна внутрішня побудова, стійкість зв'язків між учасниками, підпорядкування певній дисципліні, правилам, що забезпечують стабільність та існування групи» [17, с. 479].

В свою чергу, п. 12 Постанови зазначається, що «ієрархічність злочинної організації полягає у підпорядкованості учасників останньої організатору і забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин при здійсненні спільної злочинної діяльності» [14].

У зв'язку з наведеним можна сказати, що ієрархічністю злочинної організації є розподілення функцій і ролей між учасниками, на яких покладається обов'язок забезпечення підпорядкованості і підзвітності рядових учасників (виконавців, підбурювачів, пособників) організатором: керівникові злочинної організації, а також керівникам структурних підрозділів [18, с. 85-86].

3. Виходячи з положень ч. 4 ст. 28 КК України, кримінальне правопорушення вчиняється злочинною організацією «з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів» [2]. Л. Демидова, аналізуючи специфіку даної суб'єктивної ознаки злочинної організації, виокремлювала наступні складники цієї мети, зокрема:

– первісну (формування злочинної організації, забезпечення її функціонування та структури; вибір керівника; закріплення належних правил, щоб координувати обов'язки учасників об'єднання);

– кінцеву (вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, при цьому відмічається, що досягнення такої мети можливе лише за умови, коли досягнуто первісну мету, зокрема створення злочинної організації з усіма ознаками, що є обов'язковими) [12, с. 9].

4. Стійкість злочинної організації. З приводу стійкості у юридичній науці сформувалось три підходи.

Прихильниками першого підходу при визначенні стійкості прив'язується кількісний показник. Так, на думку М. Ковальова: «поняття стійкості слід визначати через кількісний показник, тобто

стійкими є ті групи, до складу яких входять три або більше особи» [19, с. 231].

Прихильниками другого підходу при визначенні стійкості прив'язуються різноманітні ключові якісні показники стійкості організованої злочинної групи. Ученим В. Комісаровим виділялись такі показники стійкості як «високий ступінь організованості, що виражається в детальному розробленні планів діяльності, відповідно до яких визначається роль і завдання кожного члена, у внутрішній дисципліні з беззаперечним підпорядкуванням лідерам, в активній діяльності її організаторів, у продуманій системі матеріального забезпечення знаряддями та засобами вчинення злочинів, у створенні системи протидії різним заходам соціального контролю з боку суспільства тощо; стабільність складу та її організаційної структури, наявність своєрідних, індивідуальних за характером форм і методів діяльності, сталість форм і методів злочинної діяльності» [20, с. 207].

Прихильником третього підходу є В. Биков, який стійкою вважав організовану злочинну групу «у разі стабільності її складу, тісного взаємозв'язку між її членами, згуртованості дій, тривалості її існування та кількості вчинених злочинів» [21, с. 51].

Тож, з приводу цієї ознаки можна сказати, що вона носить дискусійний характер серед вчених. В більшій мірі суперечки існують щодо того чи потрібно її взагалі розглядати.

5. Наявність зорганізованості, виходячи з попередньої змови членів злочинної організації. Кримінальні правопорушення, які вчиняються у складі злочинної організації прийнято кваліфікувати як самостійні, насамперед за сукупністю зі статтями КК України, якими передбачається відповідальність щодо створення злочинних організацій або участь у них [22, с. 239].

Виокремивши основні ознаки злочинної організації, слід вказати, що вони притаманні й злочинній спільноті.

Переходячи безпосередньо до аналізу злочинної спільноти, необхідно зробити акцент на тому, що окреслена складова тривалий час досліджувалась та неодноразово ініціювалась законодавцями щодо її законодавчого закріплення за КК України, встановивши тим самим кримінальну відповідальність стосовно так званих «злочинців в законі» (які наразі фігурують за кримінальним законодавством, але про них мова буде йти в наступному підрозділі) та за їх участь у створенні і діяльності злочинних спільнот.

На підставі вказаного вище, пропонуємо повернутись в «минуле» та виокремити основоположні законопроекти, які передбачали реалізацію злочинної спільноти, зокрема: проєкт закону від 8 січня 2013 року № 1209 «Про доповнення до Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злочинців в законі» та осіб, що належать до злочинського миру»» [23]; проєкт закону від 2 грудня 2014 року № 1188 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями)»» [24]; проєкт закону від 2 грудня 2019 року № 2513 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» [25]. Окресленими законопроектами вносились пропозиції з приводу запровадження нових для кримінального права України понять, як-то: «злочинців в законі», «злочинне співтовариство», «злочинна спільнота». Виявимо деякі аспекти з наведених законопроектів.

Ключовий законопроект № 2513 від 2019 року був розроблений з ціллю – притягати до кримінальної відповідальності «злочинців у законі» та інших учасників злочинних спільнот та осіб, які є причетними до їх створення та функціонування (забігаючи наперед, відмітимо, що саме цей законопроект було схвалено та прийнято). Положеннями цього законопроекту пропонувалось адаптувати за КК України ще один вид організованої злочинної групи – злочинна спільнота, під якою

розуміється «стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), учасником, організатором, керівником та/або координатором якої є злочин у законі» [25]. Зауважимо, що даний законопроект по суті не запропонував кардинально нових відмінних ідентифікуючих ознак, щоб було чітко виражене відмежування від злочинної організації, якщо порівнювати із законопроектом № 1188 від 2014 року [24], окрім того, що з'являється статус «злочинця у законі». Отже, відсутність конкретизованих нормативних ознак злочинної спільноти за законопроектом № 2513 змушує нас оперувати іншими джерелами інформації з ціллю одержати змістовне осмислення даного поняття.

Повертаючись до законопроекту № 1188, необхідно визнати, що не дивлячись на складну та водночас очевидну недосконалість пропонованої дефініції поняття «злочинне співтовариство» (яке є аналогічним поняттю «злочинна спільнота»), розробниками проекту все ж були спроби зробити акцент на певні специфічні ознаки злочинного співтовариства як такого, що є відмінним від злочинної організації. До таких ознак відносили такі: 1) склад – сім та більше осіб; 2) керівник визначається як «злочинця в законі», статус якого усвідомлюють члени організованої злочинної групи; 3) існування визнаного за кримінальним середовищем авторитету керівника, який забезпечується йому та іншим керівникам організованих злочинних груп; 4) професійна основа як необхідна складова для зайняття злочинною діяльністю; 5) розподіл сфери злочинного впливу та зв'язків в межах злочинного середовища; 6) розподіл злочинних доходів, за рахунок яких забезпечується функціонування злочинного співтовариства [24]. На нашу думку, якщо бути відвертим, перелічені ознаки за цим законопроектом більш відображають змістовне наповнення поняття «злочинна організація».

Говорячи про законопроект № 1209 від 2013 року, відмітимо, що в ньому були відсутні будь-які «посили» з приводу злочинної спільноти, тож його розглядати немає сенсу.

Виходячи з наведеного, слід додати, що найбільш активно поняття «злочинна спільнота» обговорювалось в межах кримінально-правового та кримінологічного колах. Спробуємо це з'ясувати.

Так, злочинна спільнота в кримінологічному сенсі розуміється «як об'єднання організаторів та лідерів злочинного середовища, створюване для координації та упорядкування злочинної діяльності тощо» [26, с. 269]. Вченою-кримінологом А.І. Долговою додається наступне: «як у будь-якій системі, в організованій злочинності неминуче виникає необхідність у координуючій діяльності. Такими координуючими та керуючими структурами і є злочинні спільноти» [26, с. 279]. Базисним моментом об'єднання суб'єктів у злочинних спільнотах, як вважає А.І. Долгова: «є їхня спільна організаційна діяльність зі створення найбільш сприятливих умов для злочинної активності різних організованих формувань (банд, організованих груп, злочинних організацій тощо). Активність таких суб'єктів спрямована більше на виконання соціальної функції: формування відчуття приналежності до спільноти, надання особливого статусу в злочинному середовищі, поширення ідеології, що виправдовує протизаконну діяльність, надання умов для обміну інформацією, здійснення квазісудових функцій тощо» [26, с. 281]. Нею ж додається, що «у злочинній спільноті як кримінальній організації співпрацюють вже не злочинні організації та злочинні групи в цілому як її підструктури, а представники цих формувань або самостійні професійні злочинці [26, с. 283].

Нам імпонує ідеологія наведеної вище вченої, тож з врахуванням її напрацювань, пропонуємо сформулювати власне визначення злочинної спільноти під якої слід розуміти об'єднання лідерів («зłodіїв у законі») злочинного середовища, організаторів, керівників або інших представників злочинних організацій, метою яких є поширення злочинного впливу.

Наостанок обов'язково потрібно виокремити вже прийнятий Закон України від 4 червня 2020 року № 671-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» [27], яким адаптується усе те, про що доводилось говорити відповідно до законопроекту № 2513 [25]. Говорячи про зміни щодо поняття злочинної спільноти, то тут варто зауважити, що воно є досить поверхневим та не деталізованим, оскільки виходячи з положень оновленої ст. 255 КК України, бачимо, що під злочинною спільнотою розуміється «об'єднання двох чи більше злочинних організацій» [2].

На підставі вищевикладеного можна зробити наступні висновки. Здійснивши характеристику таких організованих злочинних груп як «злочинна організація» та «злочинна спільнота», встановлено, що поняття «злочинної організації» не потребує надання власної дефініції, оскільки його визначення, яке надається ч. 4 ст. 28 КК України є більш ніж наповненим та осмисленим. Що стосується поняття «злочинна спільнота», то воно є досить поверхневим та не деталізованим, виходячи з положень оновленої ст. 255 КК України, у зв'язку з чим, на підставі пропозицій, наданих відповідними законопроектами з приводу злочинної спільноти, а також кримінологічних напрацювань, нами осмислюється злочинна спільнота як об'єднання лідерів («злочинців у законі») злочинного середовища, організаторів, керівників або інших представників злочинних організацій, метою яких є поширення злочинного впливу.

Важливого значення для з'ясування кримінально-правової природи злочинних організацій та злочинних спільнот набувають їх кримінально-правові ознаки, адже за їх допомогою видається за можливе чітко відмежовувати дані організовані злочинні групи від інших форм співучасті.

До основних ознак злочинної організації та злочинної спільноти слід відносити наступні: 1) для злочинної організації та злочинної спільноти необхідним є наявність п'яти і більше учасників (кількісна ознака); 2) ієрархічність; 3) кримінальне правопорушення вчиняється злочинною організацією та/або злочинною спільнотою «з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів»; 4) стійкість; 5) наявність зорганізованості, виходячи з попередньої змови членів злочинної організації та/або злочинної спільноти.

Загалом, правильне визначення окреслених вище організованих злочинних груп має фундаментальне криміналістичне значення, яке обов'язково повинно враховуватись слідчим при розслідуванні злочину, передбаченого ст. 255 КК України. Слідчому потрібно усвідомлювати ступінь психологічної єдності та взаємної підтримки членів організованих злочинних груп, а також їх організованість та згуртованість, що в сукупності суттєво впливатиме на правильність кваліфікації даної категорії злочину та дозволить обрати вірний вектор щодо застосування тактики слідчих (розшукових) дій і відповідних напрямів розслідування.

1.2. Характеристика особи злочинця

Висвітлюючи організовані злочинні групи як суб'єкт злочинної діяльності, не потрібно забувати про те, що кожному злочинному об'єднанню притаманні окремі індивіди, які володіють відповідними якостями та рисами, що відображають їх в особистісному відношенні. У зв'язку з чим, криміналістичний аналіз особи злочинця надає значиму інформацію, яка складає зміст одного з елементів криміналістичної характеристики щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.

Насамперед слід зазначити, що наукова та навчальна література пропонує трактувати особу злочинця по-різному. Окремі вчені під особистістю злочинця осмислюють «особу людини, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене законом під погрозою кримінальної відповідальності» [28, с. 5]. Ми розділяємо погляд А. Зелінського, який вважає, що «особистість злочинця – це сукупність криміналістично-значущих властивостей людини, що обумовили скоєння нею злочину» [29, с. 62]. Юридична література розглядає особистість злочинця як «сукупність позитивних і негативних соціальних властивостей, притаманних індивіду, які обумовлюють суспільно небезпечний характер його поведінки і подальший розвиток його злочинної діяльності» [30, с. 112].

Тож, особа злочинця в повній мірі дає можливість розкрити сутнісні характеристики особи правопорушника, риси його характеру, особливості психологічних та особистісних якостей, тощо. Окрім цього, криміналістичний аспект стосовно розкриття особи злочинця є особливо значимим, тому що дає змогу в подальшому виявляти ті обставини, які безпосередньо матимуть вплив на ступінь його вини, аби індивідуалізувати покарання. В контексті наведеного йдеться про інформацію, яка є необхідною для слідчого, щоб встановити пріоритетні вектори та способи розкриття особи злочинця, обираючи при цьому ефективні стратегії проведення досудового розслідування [31, с. 93].

Отже, характеристиці особи злочинця відводиться вагоме криміналістичне значення, дозволяючи звужити коло осіб, серед яких можуть бути злочинці; висувати версії з приводу мотивів, цілей та способів учинення й приховання злочинів; встановлювати тактику слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами.

Переходячи безпосередньо до характеристики особи злочинців, які вчиняють злочини, перебуваючи у складі організованих злочинних груп,

перш за все, звернемо увагу на склад та структурність подібних об'єднань. Структуру організованих злочинних груп досліджували різні вчені, зокрема В.Г. Гриб до злочинних груп відносив наступні блоки: «1) керівництво; 2) розвідка, контррозвідка, а також радники-спеціалісти; 3) куратори певних територій та напрямів діяльності; виконавці злочинів, бойовики та охорона» [32, с. 177]. В свою чергу, В.С. Мешкова пропонувала іншу структуру організованих злочинних груп, зокрема: «регіональні лідери злочинної діяльності та організатори окремої групи; радники і консультанти та розвідка і контррозвідка; ізолюючий блок та блоки захисту – криши; активні члени, бойовики, охоронці» [33, с. 55-56]. З позиції Є.В. Горенської, структура організованої злочинної групи має наступний вигляд: «організатор (організатори) та помічники організатора; керівники підрозділів, розвідка і контррозвідка та технічне забезпечення; виконавці, охорона керівного ядра» [34, с. 211].

Отже, констатуємо наведені точки зору, зробити наступний висновок. Науковцями виділяються блоки організованих злочинних груп, які є різними по назві, але однаковими по функціональному призначенню. На цій підставі виокремимо фактичні групи особи злочинця організованих злочинних груп, які складаються з наступних структурних одиниць:

- лідери («зłodії в законі»), організатори організованих злочинних груп;
- консультанти (радники);
- розвідка і контррозвідка;
- блок прикриття (захисту), який містять корумпованих чиновників та представників правоохоронних органів;
- інші активні члени. Охарактеризуємо кожен групу більш ґрунтовніше.

Наявність лідера групи виступає як суттєва сутнісна риса та важливий елемент криміналістичної характеристики організованих злочинних груп. Лідер – це центральна фігура. Адже ним згуртовується організована злочинна група в психологічному аспекті, надаючи їй комплексний та цілеспрямований характер.

Беззаперечним фактом є те, що в організованій злочинній групі виникає необхідність керування. Відтак, з плином часу в злочинній організації та/або злочинній спільноті з'являється особа, яка в змозі аналізувати ситуацію, керувати людьми, бути обізнаною з технологією злочинного бізнесу. Саме тому, аналізуючи особистісні якості членів організованих злочинних груп, видається за можливе спостерігати чітку розмежованість на дві категорії: одні є здатними до управління, інші є схильними до підпорядкування [35, с. 145]. Тож, лідер в організованих злочинних групах висувається стихійно, по мірі їх розвитку та функціонування. При цьому, мають місце два фактори – «об'єктивний та суб'єктивний», – відмічає В.М. Биков [36, с. 38]. Сутність об'єктивного фактору у тому, що в лідери висувається той член організованої злочинної групи, який вважається найбільш «корисним» в контексті її діяльності, який найкраще проявляє себе в процесі підготовки та вчиненні злочинів. Сутність суб'єктивного фактору полягає у тому, що висунута особа в якості лідера володіє усіма необхідними якостями, які мають бути у лідера, який збирається здійснювати відповідні функції в організованій злочинній групі (активність, енергійність, рішучість, висока інтелектуальність, злочинний досвід) [36, с. 39-40].

Наукова література приділяє значно уваги поняттю лідерства. Наприклад у соціальній психології під лідером групи розуміють «члена, який спонтанно висувається на роль неофіційного керівника в умовах раптової, специфічної та, як правило, досить значущої ситуації, з метою забезпечення колективної злочинної діяльності для досягнення загальної

мети. Це особа, чий авторитет, влада і повноваження визнаються усіма членами групи» [37, с. 158].

Продовжуючи, зазначимо, що на лідера в організованій злочинній групі покладається виконання важливих соціально-психологічних функцій. Основними функціями, які виконуються лідером під час функціонування організованої злочинної групи є наступні:

1) організаторська. Проявляється лідером при створенні та організації злочинної організації та/або злочинної спільноти; розробці заходів захисту; керуванням підготовки, вчиненням та приховуванням злочинів, забезпечуючи довготривале функціонування організованої злочинної групи з подальшим заняттям злочинною діяльністю;

2) інформаційна. Лідером організовується аналіз та надходження необхідної інформації. У процесі реалізації даної функції, лідер спрямовує свій потенціал у двох напрямках: одержання інформації ззовні; збирання відомостей з приводу внутрішнього життя організованої злочинної групи, тим самим, дозволяючи лідеру завжди бути володарем обстановки. Саме тому, без надходження оновленої інформації, тривалість функціонування організованої злочинної групи не видається за можливе;

3) ідеологічна. Проявляється у тому, що лідером здійснюється суттєвий вплив на морально-психологічну обстановку не лише в межах злочинного середовища, але й у суспільства, демонструючи той рівень життя, який не можуть дозволити більшість громадян. У зв'язку з чим, люди (в особливості молодь) бачать у такому еталон для наслідування, у них виникає бажання потрапити до системи організованої злочинності, забезпечуючи її стійкість та відтворюваність. Лідерами особливий акцент робиться на поширення відомостей про те, наскільки «всемогутніми» є злочинні організовані групи;

4) стратегічна. Проявляється у тому, що організовані злочинні групи функціонують відповідно до ідей та планів лідерів, яким

характерне домінування, цілеспрямованість та стійкість емоцій, що дає можливість зберігати безпечну соціально-психологічну дистанцію з оточуючими та тверезо здійснювати аналіз ситуації, яка відбувається в той чи інший момент, а також в цілому бачити можливості злочинної групи, щоб усвідомлювати вірогідність можливих труднощів з метою прийняття певних рішень;

5) нормативна. Проявляється у тому, що лідером формується одноставність поглядів членів організованої групи, забезпечуючи таким єдність дій при ситуаціях, які були незапланованими (раптовими), тобто такими, які несуть в собі ризик та небезпеку. Відтак, лідером визначаються допустимі межі та норми поведінки в організованій злочинній групі, а також встановлюються заборони, порушення яких тягне відповідні санкції;

б) дисциплінарна. Ця функція є особливо важливою для тих організованих злочинних груп, в яких характерним є більш жорстка норма поведінки, ніж в тих групах, де переважно низький психологічний розвиток. На лідера в даному контексті покладається обов'язок займатися вирішенням різноманітних конфліктів, які виникають всередині групи [30, с. 388-390].

В даному контексті доречно проаналізувати важливе питання у світлі останніх змін. Мова йде про появу в кримінальному законодавстві «вора в законі» (зłodія). Так, відповідно до оновленої ст. 255 КК України (п. 2 Примітки) законодавцем вводиться у законодавчий обіг таке поняття: «під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі вора в законі, у цій статті та статтях 255-1, 255-3 цього Кодексу слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив» [2].

Запровадження даного поняття за КК України свідчить про фактичну «легітимізацію» термінології злочинного світу, що видається досить суперечливим моментом. На нашу думку, поняття «вор у законі» фактично характеризує наявність за конкретною особою відповідного неформального статусу в межах злочинної ієрархії, який абсолютно не врегульований на законодавчому рівні. Мається на увазі, що якихось офіційних нормативних документів/актів, які б могли підтвердити факт наявності подібного статусу у особи – не існує. У зв'язку з цим, мають місце обґрунтовані сумніви з приводу законодавчого закріплення такої термінології, значення якої не оперує формальним визначенням та документальним підтвердженням, які б могли сприяти при доказуванні наявності такого статусу у певної особи [38]. Тож, з однієї сторони, наведена правова невизначеність є перешкодою для ефективної роботи правоохоронних органів під час боротьби з організованою злочинністю, що в результаті значно ускладнює процес доказування вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України, а з іншої сторони – формує підґрунтя для того, щоб цим моментом зловживали як правоохоронці, так і сторона обвинувачення.

Отже, як підсумок усього сказаному з приводу лідера організованої злочинної групи, можна сказати, що його роль визначальна. Адже ним знаменується авторитарність. Чим більше організаторських функцій лідера, тим вище рівень організованості та згуртованості організованої злочинної групи. Це забезпечує більш тривале функціонування організованої злочинної групи, а злочинна діяльність стає більш різносторонньою та прибутковою.

Продовжуючи, зазначимо наступне. Лідер по своїй суті є організатором та керівником усієї організованої злочинної групи, а тому в процесі розслідування лідера кваліфікують як організатора. Тож, охарактеризуємо дану особу детальніше.

Перш за все відмітимо, що КК України чітко встановлює відповідальність організатора: «організатор організованої групи чи злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі кримінальні правопорушення, вчинені організованою групою чи злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом» [2] (ст. 30 КК України), в тому числі це стосується й злочинної спільноти.

На думку Г.А. Крігера, «організаторами є особи, які створили та керували злочинним об'єднанням або керували підготовкою чи вчиненням певних злочинів» [39, с. 62]. Даним визначенням автором зосереджується увага на двох самостійних ознаках організаторської діяльності: створення та керівництво злочинною організацією або злочинною спільнотою та організація цими організованими злочинними групами. Іншим поглядом представлена позиція Ф.Г. Бурчака, який організатором групи вважає тільки «особу, яка організувала або керувала вчиненням конкретного злочину» [40, с. 141]. Ширше тлумачення наводиться О.О. Квашою, яким вказувалось, що «організаторами є особи, які створили та очолювали злочинне об'єднання, розробляли плани злочинної діяльності, а також керували вчиненням окремих злочинів» [41, с. 50].

В свою чергу, законодавче визначення організатора має наступний вигляд: «організатором є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації» [2] (ч. 3 ст. 27 КК України).

Також здійснивши аналіз ст. 27 КК України, логічно запропонувати наступні види діяльності, які є притаманними особі

організатора: 1) організація вчинення злочину; 2) керування підготовкою злочину або його вчиненням; 3) створення злочинної організації та/або злочинної спільноти; 4) керування злочинною організацією та/або злочинною спільнотою; 5) забезпечення фінансування злочинної діяльності наведених організованих злочинних груп; 6) організація щодо приховування злочинної діяльності.

Ведучи мову щодо інших суб'єктів організованих злочинних груп, зазначимо, що за їх рахунок забезпечується тривалість функціонування злочинної групи. Перелік таких суб'єктів відмічається широким колом.

Аналітичний блок організованих злочинних груп складають консультанти (радники). Консультанти – це особи, які є обізнаними про положення справ в межах економічної сфери (за умови, якщо злочинна група проводить діяльність у тіньовій економіці). Тобто такі особи знають усі процеси та протиріччя злочинної групи. Основними функціями даної групи суб'єктів є наступні: 1) розробка заходів, спрямованих на подальшу монополію злочинності; 2) зміна стратегій і тактик діяльності організованих злочинних груп; 3) координація та контроль за діяльністю блоків безпеки.

Як правило, роль консультантів схиляється до надання необхідних відомостей з приводу сфер, які можуть становити об'єкт злочинної діяльності (робота з цінними паперами; порядок реєстрації підприємств, тощо), але бувають ситуації, коли консультанти можуть не знати про те, ким та як використовуються їх спеціальні знання. В даному випадку роль консультантів обмежена та характеризується наданням рекомендацій загального характеру, в яких не міститься чітких вказівок та пропозицій стосовно покращення їх реалізації, внаслідок чого вони не підпадають під ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 255 КК України. В результаті їх неможливо притягнути до відповідальності як пособників. Інші ситуації з приводу притягнення їх

до відповідальності потребують врахування конкретного випадку та належних матеріалів справи [42, с. 197].

Зазначимо, що слідчому для «активації» боротьби з організованими злочинними групами потрібно прозоро уявляти схожість та відмінність лідера і консультанта злочинних груп. Тобто кожна ситуація вимагає встановлення межі між даванням консультацій та керівництвом злочинної групи. Наведене дасть змогу оперативно відслідковувати кримінальну діяльність тих чи інших суб'єктів за ранніми етапами.

До наступної групи суб'єктів відносяться особи, які забезпечують здійснення розвідувальної та контррозвідувальної діяльності. До основних функцій даної групи слід прив'язувати такі:

- забезпечення ефективного здійснення діяльності організованих злочинних груп;
- реалізація необхідних умов, перешкоджаючих організації боротьби з організованими злочинними групами;
- компрометація та протидія працівникам правоохоронних органів;
- забезпечення відповідних заходів, аби звільнювати членів організованої злочинної групи від кримінальної відповідальності;
- надання необхідних знань членам групи по використанню форм і методів діяльності органів внутрішніх справ.

Потрібно зауважити і на тому, що до контррозвідки, покликання якої – проводити контроль поведінки та зв'язки власних співучасників, лідери доволі часто залучають колишніх робітників силових структур, які професійно володіють основами оперативної та слідчої роботи, а також мають необхідні навички спілкування із кримінальними складовими (наприклад зовнішнє спостереження, прослуховування телефонних переговорів, одержання інформації з соціальних мереж, тощо) [42, с. 198].

Іншу групу складають особи, які є корисними для організованої злочинної групи. До таких, як правило, відносять працівників державного апарату і правоохоронних органів, які володіють усім необхідним для контролювання інформації в Національній поліції, Міністерстві внутрішніх справ, прокуратурі, суді, з урахуванням якої здійснюють забезпечення прикриття організованих злочинних груп [42, с. 198].

Останню групу складають активні члени (виконавці, бойовики, охоронці, навідники, тощо). Найбільш складні задачі покладаються на виконавців, від яких залежить розмір отримуваних організованою групою прибутків. Зазвичай такими є особи, які володіють доволі суттєвим злочинним досвідом та технологією вчинення/приховування злочинних діянь [42, с. 199].

Таким чином, встановлено, що характеристики особи злочинця відводиться вагоме криміналістичне значення, дозволяючи звужити коло осіб, серед яких можуть бути злочинці; висувати версії з приводу мотивів, цілей та способів учинення й приховання злочинів; встановлювати тактику слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами (злочинною організацією та злочинною спільнотою).

Виокремлено та охарактеризовано фактичні групи особи злочинця організованих злочинних груп, які складаються з наступних структурних одиниць: 1) лідери («зłodії в законі»), організатори організованих злочинних груп; 2) консультанти (радники); 3) розвідка і контррозвідка; 4) блок прикриття (захисту), який містить корумпованих чиновників та представників правоохоронних органів; 5) інші активні члени.

Виявлено, що найбільш небезпечний учасник організованих злочинних груп є лідер (організатор), («зłodій в законі»), хоч і участь інших структурних одиниць є не менш важливою. Завдяки лідеру консолідується усі сили щодо здійснення єдиного керівництва, тим

самим, забезпечується тривале існування організованих злочинних груп. Серед іншого, під час розслідування даного злочинного діяння потрібно уточнювати роль лідерів злочинної діяльності, оскільки заходи кримінально-правового впливу на лідера групи мають місце бути тільки у разі існування в його діях ознак об'єктивної сторони злочину. Уся ж інша передуюча діяльність (реалізація задумів, одержання консультацій, тощо) перебуває поза межами кримінального законодавства, тому що за розумову діяльність особу неможливо притягнути до кримінальної відповідальності. В той же час, саме така «розумова діяльність» і становить криміналістичну значущість. Адже знання про неї дають змогу формувати типовий портрет лідера («зłodія в законі»), щоб спрогнозувати його дії та скласти подальший алгоритм дій для слідчих та правоохоронних органів з метою викриття кримінальних лідерів.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВА ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ АБО ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

2.1. Типові способи створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією

Безсумнівним фактом є те, що професійна організована злочинність – це одне із найнебезпечніших кримінальних явищ в нашій країні. Злочини, що вчиняються організованими злочинними групами, в тому числі, передбаченого ст. 255 КК України, по сей день не розкриваються, оскільки їх специфіка передбачає тривалу та ретельну організацію; використання витончених способів злочинного діяння, тощо [43, с. 150]. У зв'язку з чим, в даному підрозділі пропонується з'ясувати закономірності, властиві механізму вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України, а саме – типовим способам як одного із ключових елементів криміналістичної характеристики.

Насамперед слід зазначити, що наука криміналістики під способом вчинення злочину розуміє «систему дій, які полягають в підготовці, вчиненні та приховуванні протиправного діяння, для досягнення злочинцем поставленої мети» [30, с. 90]. Наприклад Ю.В. Гаврилін, О.Ю. Головін та І.В. Тишутіна пропонували визначати спосіб вчинення злочину як «об'єктивно та суб'єктивно зумовлену систему поведінки суб'єкта до, в момент і після вчинення ним злочину, що дозволяє за допомогою криміналістичних прийомів і засобів отримати уявлення про суть події, особливості злочинної поведінки правопорушника, його окремі особисті якості» [44, с. 25]. Подібна позиція наводилась А.М. Падалкою, яка зазначала таке: «під способом вчинення злочину в криміналістиці розуміють об'єктивно і суб'єктивно обумовлений

комплекс дій суб'єкта до, в момент і після скоєння ним злочину, пов'язаний з використанням відповідних знарядь і засобів, та такий, що залишає різні сліди, які характеризують сутність події, своєрідність поведінки злочинця, його окремі якості, навички» [45, с. 109-110].

З наведених міркувань можемо прослідкувати, що вченими не лише вказується на змістовне наповнення вчинення злочину як системи поведінкових актів, а й підкреслюється його взаємозв'язок з другорядними складовими механізми вчинення злочинного діяння, тим самим робиться акцент на наявність кореляційного зв'язку між способом та іншими складовими криміналістичної характеристики злочину (в нашому випадку, передбаченого ст. 255 КК України).

З ціллю виокремити типові способи щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, вважаємо за доцільне оперувати трактуванням способів вчинення злочину в широкому сенсі, а саме як «закономірно визначену, структуровану систему поведінки суб'єкта, спрямовану на підготовку, учинення та приховування злочину» [46, с. 37].

Взявши до увагу наведене, прослідковується, що до змісту способу вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України є дії щодо його підготовки, вчинення та приховування. Відтак, від того, чи увесь комплекс названих дій використовувався, аби досягти протиправний умисел, і буде залежить структурність вчинення даного злочинного діяння. Так, способи вчинення злочину можуть мати повноцінну та неповноцінну структуру. Повноцінна структура передбачає способи вчинення та приховування злочину, а неповноцінна передбачає використання одного або двох елементів структури способу вчинення злочину.

Слід наголосити, що способи злочину, передбаченого ст. 255 КК України, як правило, мають повноцінну структуру та складаються, як вже було наголошено, зі способів підготовки, вчинення та

приховування. Відмінною рисою способів даного злочину є те, що створення, керівництво й участь і злочинній організації та/або злочинній спільноті пов'язується із вчиненням інших кримінальних правопорушень. Криміналістичною наукою подібна сукупність базових та другорядних кримінальних правопорушень, в яких є єдиний протиправний намір, йменується як злочинна технологія [30, с. 97].

У контексті наведеного слушною є позиція І.М. Калімбет, який стверджував, що «організовані злочинні групи вчиняють різні злочини, у більшості випадків тяжких і корисливих» [47, с. 9]. Виходячи з цього (як нами говорилось в попередньому розділі), злочин, передбачений ст. 255 КК України має на меті систематичне вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів.

З метою продовження, зазначимо, що розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України, передбачає подальше забезпечення протиправної діяльності злочинної групи. Фактично йдеться про злочинні технології, які відмічаються вчиненням в сукупності основних та другорядних кримінальних правопорушень з «відтінком» корисливого та насильницького типу.

Говорячи детальніше про способи вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України, слід вказати, що зміст диспозиції даної статті прямо вказує про наявність щодо створення злочинної організації або злочинної спільноти; керівництва злочинною організацією або злочинною спільнотою; взяття участі у цих організованих злочинних групах; використання службовою особою свого службового положення; здійснення злочинного впливу [2]. При цьому, способи щодо розглядуваного нами злочину напряду залежать від цілеспрямованості кримінальної діяльності стійкого ієрархічно-структурованого об'єднання та функцій кожного з учасників, про що також доводилось говорити у попередньому розділі.

Виокремлюючи способи злочину, передбаченого ст. 255 КК України, необхідно звернути увагу на те, що підготовка до створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією відмічається вчиненням відповідних дій з приводу реалізації сприятливих умов для:

1) створення стійкого ієрархічного об'єднання, зокрема: встановлення сфери впливу та направленості діяльності злочинної групи та виявлення, яким кількісно-якісним параметрам воно має відповідати; збирання та ознайомлення з відомостями, що розкривають осіб як можливих майбутніх учасників організованої злочинної групи; одержання підтримки (протекторату) зі сторони загальноновизнаних за кримінальним середовищем суб'єктів підвищеного злочинного впливу;

2) керівництва організованою злочинною групою, зокрема: розподіл ролей по ієрархії злочинної організації та/або злочинної спільноти; встановлення спектру функцій для кожного члена організованої злочинної групи; приведення до ладу системи взаємодії та координування в межах структури організованої злочинної групи; розробка та адаптація правил поведінки, а також норм «заохочення–покарання» в кримінальному середовищі; планування діяльності організованої злочинної групи взагалі, так і вчинення окремих злочинних діянь, зокрема; виявлення засобів захисту від викриття діяльності організованої злочинної групи; матеріально-технічне забезпечення функціонування організованої злочинної групи;

3) участі в злочинному середовищі, зокрема: вибір та пошук знарядь і засобів вчинення протиправних дій відповідно до спільного плану; збирання відомостей з приводу предмету посягання та потерпілої особи (спосіб її життя, щоденний розпорядок та ін.); опанування спеціальної літератури та одержання консультацій від фахівців; проведення тренувань членів організованих злочинних груп, щоб отримати належні навички; розробка умовних сигналів, аби підтримувати

зв'язок між членами організованої злочинної групи в процесі виконання поставлених перед ними задач; налагодження контакту з представниками правоохоронних органів та органів державної влади. Охарактеризуємо кожен складову детальніше.

1. Способи безпосереднього вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України прямо залежать від тих чи інших способів діяльності злочинного формування та розуміються як «критерій його спеціалізації за певними видами незаконної діяльності», – підкреслює С.М. Зав'ялов [48, с. 179]. Так, створення злочинної організації та/або злочинної спільноти відбувається крізь призму пошуку кандидатів і одержання від них добровільної згоди щодо входження до складу організованої злочинної групи, виконання відповідних функцій та підпорядкування визначеним нормам поведінки. В свою чергу, керівництво злочинною організацією та/або злочинною спільнотою передбачає виконання сукупності дій, спрямування яких – забезпечувати функціонування окреслених організованих злочинних груп як таких, що представлені стійкими об'єднаннями осіб, а також організовувати їх злочинну діяльність. Відповідно реалізація дій щодо керівництва організованих злочинних груп відбувається, перш за все, за окресленими напрямками та полягає у забезпеченні існування відповідного рівня організованості, додержання загальних правил поведінки; вербуванні нових учасників з метою розподілу (перерозподілу) між ними обов'язків функціонального призначення; плануванні конкретних злочинних діянь та злочинної діяльності загалом; організації заходів стосовно прикриття організованих злочинних груп; удосконаленні структури організованих злочинних груп; встановленні мети та напрямів діяльності організованих злочинних груп (постановка конкретних задач між учасниками з подальшим координуванням їх дій).

Способи щодо безпосереднього керівництва злочинною організацією та/або злочинною спільнотою полягають у тому, щоб

проводити зібрання керівників та членів; визначати схеми діяльності кримінального середовища; розподіляти ролі та функції між учасниками організованої злочинної групи; розподіляти фінанси організованої злочинної групи; вирішувати внутрішні та зовнішні конфлікти; вирішувати кадрові питання (залучати нових членів на постійній/тимчасовій основі; виключати осіб зі складу організованої злочинної групи; змінювати місце особи по ієрархії даної організованої злочинної групи, тощо); приймати обов'язкові до виконання рішення; проводити зустрічі із суб'єктами підвищеного злочинного впливу, ціль яких – закріплювати, розширювати чи змінювати сферу злочинної діяльності.

2. Способи щодо безпосереднього вчинення, а саме участі в злочинній організації та/або злочинній спільноті полягають у тому, щоб учасниками виконувались усі відведені функції, які мають відношення як до забезпечення питань функціонування організованої злочинної групи, так і до вчинення в його складі злочинних діянь. В даному контексті до конкретних способів відносяться: ведення бухгалтерії кримінального середовища (виплата учасникам організованої злочинної групи їх «заробітку», видача фінансів для матеріально-технічного забезпечення діяльності, а також передача відповідних коштів до «общака»); реалізація співпраці з представниками правоохоронних органів та органами державної влади; одержання інформації, яка має розвідувальний характер; охорона окремих об'єктів та осіб (коли знищуються сліди вчинення злочину, встановлюються очевидці події, на яких здійснюється вплив через погрози, підкуп чи завдання шкоди їх здоров'ю/життю); вчинення злочину у складі організованої злочинної групи відповідно до передбаченого плану його діяльності.

3. Насамкінець слід вказати, що для системи способів створення, керівництва злочинною організацією та/або злочинною спільнотою, характерним є здійснення відповідних дій, направлених на те, щоб

приховати діяльність організованої злочинної групи без допущення її викриття. Так, особливу роль у механізмі вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України мають способи приховування. Доволі часто вчинення дій щодо приховування вчиняється ще на підготовчій стадії до вчинення злочину, в тому числі вони враховуються під час обрання способів для вчинення такого злочинного діяння. Найбільш поширеними способами приховування для злочину, передбаченого ст. 255 КК України є: використання умовних позначень та сигналів під час спілкування (прізвиська замість імен); забезпечення упорядкованого розподілення ролей; суворе додержання плану діяльності організованої злочинної групи; використання одноразових засобів зв'язку (канали, які мають шифр); проведення зустрічей в місцях, де немає технічних засобів фіксації; застосування необхідних засобів, які маскують зовнішність людини; налагоджування корумпованих зв'язків з подальшим їх використанням; використання підставних осіб, щоб виконувати окремі доручення та функції; недопущення повторних використаних знарядь і засобів при вчиненні декількох злочинів; надання переваги використанню опосередкованих способів спілкування та передачі грошей; підтримання «зв'язку» керівництва організованої злочинної групи з його активними учасниками через своїх замів; ліквідація слідів злочину; підкуп посадових осіб (працівників правоохоронних органів, судових, державних, тощо), а також очевидців, свідків і потерпілих осіб; залякування осіб, які мають певну інформацію, за допомогою якої можливо викрити організовану злочинну групу; формування сприятливої громадської думки через засоби масової інформації, соціальні мережі та ін.

Як підсумок даного підрозділу виокремимо наступне. З'ясовано закономірності, властиві механізму вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України через типові способи як одного із ключових елементів криміналістичної характеристики.

Типові способи щодо створення, керівництва злочинною організацією та/або злочинною спільнотою відмічаються комплексною системою дій з їх підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Характерна особливість способів даного злочину проявляється у тому, що вони завжди вчиняються в сукупності з іншими злочинними діяннями, в результаті чого формуються злочинні технології (як їх ще називають – технології злочинної діяльності).

2.2. Планування та версії розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією

Дієвість викриття та притягнення до кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних груп залежить від ефективності проведення організації розслідування кримінального правопорушення та фіксування дій кожного з учасників. Обрання правильного пошуку векторів підвищення ефективності протидії організованій злочинності, в тому числі злочину, передбаченого ст. 255 КК України – відбувається за різними напрямками, одним із яких є наукове розроблення проблематики планування та висування версій розслідування даної категорії злочинів.

Криміналістичною наукою відмічається, що «планування розслідування є основним методом організаційно-управлінської діяльності у кримінальних провадженнях. За своїм змістом і функціями планування – це складний процес з визначення шляхів, способів, засобів, сил і строків успішного досягнення заздалегідь поставленої цілі» [49, с. 78].

В.О. Коновалова зазначає, що під плануванням розслідування розуміють «визначення шляхів розкриття злочинів, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих (розшукових)

дій та негласних слідчих (розшукових) дій» [50, с. 26]. В свою чергу М.П. Яблоков констатує наступне: «планування як основний метод раціональної організації розслідування спрямоване на побудову самої моделі-схеми розслідування, що почалося і продовжується, аж до його закінчення» [51, с. 58]. Деталізує наведене міркування Р.С. Белкін та зазначає, що «мета планування розслідування (інколи її називають завданням планування) полягає у визначенні напрямку і змісту діяльності слідчого на усіх її етапах, забезпеченні її цілеспрямованості, повноти, об'єктивності, усебічності та швидкості, економії часу, сил і засобів, ефективного застосування прийомів роботи з доказами» [52, с. 39].

Слід також зазначити, що планування розслідування завжди пов'язується з розумовою діяльністю слідчого. Планування є складним процесом, сутність якого – визначити спрямованість та задачі розслідування, а також засоби і способи їх вирішення в межах закону. Планування ще не означає здійснення цієї діяльності, а виступає як передумова (умова), яка є необхідною для досягнення поставленої мети [49, с. 109].

Загалом в літературних джерелах міститься достатньо інформації з приводу планування розслідування злочинів, виокремлення його принципів, техніки складання планів, тощо. В той же час, проблематика планування розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, нині належним чином не досліджувалась в рамках криміналістичної теорії. Окрім цього, комплексних робіт з дослідження цього питання також не виявлено.

Продовжуючи, зазначимо, що планування злочину, передбаченого ст. 255 КК України характеризується такими особливостями:

– розумовій діяльності встановлення задумів при плануванні притаманний складний характер, обумовлений вчиненням групових злочинних діянь та потребою визначення ролі і функцій кожного з учасників організованої злочинної групи;

– при плануванні встановлюються напрямки розслідування і здійснюється виокремлення задач низки злочинів, які вчиняються організованою злочинною групою. Як зазначає М.П. Яблоков: «члени такої групи, які займаються кримінальною діяльністю як бізнесом, звичайно вчиняють цілу серію злочинів і часом не однотипних» [53, с. 132];

– при плануванні береться до уваги базова злочинна цілеспрямованість організованої злочинної групи. Нагадаємо, що однією із обов'язкових ознак організованої злочинної групи – спрямованість вчинення не одного, а кількох злочинів. Тобто, враховуючи те, що злочинна організація та/або злочинна спільнота створюється на довготривалій період, відповідно її основна ціль – здійснення злочинної діяльності. Після одержання першого злочинного «прибутку», злочинці проробляють план вчинення наступного злочинного діяння, тим самим їх діяльність набирає обертів злочинного промислу [54, с. 293];

– при здійсненні планування необхідною умовою є наявність налагодженої співпраці слідчих з працівниками оперативних підрозділів. Така співпраця може здійснюватись як у межах слідчо-оперативної групи, так поза її меж;

– існування ефективного критерію у вигляді спільного планування діяльності слідчих та оперативно-розшукових органів за умови наявності належного координування дій;

– при здійсненні планування обов'язковим є планування серії однойменних слідчих (розшукових) дій (серія допиту підозрюваних осіб, групові обшуки, тощо);

– при плануванні вагоме значення покладається на провадження тактичних операцій (йдеться про оптимальні слідчі (розшукові) дії та організаційні заходи, що спрямовуються на розв'язання проміжної задачі розслідування [55, с. 203-204].

З метою продовження також важливо зауважити, що у криміналістичній науці неодноразово робився акцент на тому, що з початку розслідування групових кримінальних правопорушень його потрібно доручати спеціально-створюваним слідчо-оперативним групам (СОГ). В той же час, подібного роду організація розслідування відмічається певними перевагами, що в сукупності дає можливість оперативно вирішувати питання взаємодії слідчого з оперативними підрозділами. У цьому контексті Ю.М. Шепітько переконливо зазначав, що «укорінення слідчо-оперативних груп у діяльність правоохоронних органів має певні позитивні моменти: 1) встановлюються конкретно визначені працівники, які несуть персональну відповідальність за якість виконання ними дій; 2) об'єднання зусиль з розслідування злочинів різних служб в одній групі дає безперечні переваги, які перевищують можливості кожної служби окремо; 3) забезпечується диференційований підхід до письмового оформлення доручень і вказівок; 4) спільно узгоджуються і затверджуються плани слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій; 5) у взаємодії, коли відбувається обмін знаннями, досвідом, стимулюється активність слідчого й учасників розслідування, відбувається взаємодія та взаєморозуміння людей» [56, с. 80].

Враховуючи вищенаведене, спробуємо виявити найбільш раціональну форму планування організації розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України.

Зазначимо, що результати планування відбиваються за планом розслідування в межах кримінального провадження. Як вважає О.Я. Баєв: «план розслідування повинен складатися з двох розділів: у першому слід формулювати завдання, вирішення яких необхідне для розслідування даного злочину незалежно від тих версій, що висуваються в провадженні; у другому розділі такого плану повинні міститися завдання, вирішення яких є необхідним відповідно до системи

виведених з кожної із сформульованих версій, необхідних і можливих наслідків, і спосіб вирішення таких завдань» [57, с. 139]. Проте, на наш погляд, таке положення вимагає уточнення. Так, аналіз даного підходу засвідчує існування не тільки постановки задач і висунення версій, а й вибір необхідних слідчих (розшукових) дій.

Отже, як нами вважається, план розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України повинен складатись з наступних розділів:

1) перший розділ, який включає задачі, вирішення яких потрібне, аби розслідувати даний злочин, незалежно від висунутих версій кримінального провадження;

2) другий розділ, який включає задачі, вирішення яких є необхідним згідно до системи виведених по кожній із реалізованих версій, необхідних і можливих наслідків та способів вирішення таких задач;

3) третій розділ включає обов'язковість проведення слідчих (розшукових) дій.

В процесі розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України, письмовий план рекомендується складати, виходячи із епізодів. Наприклад під час проведення розслідування групою слідчих або СОГ, за можливе видається застосування групового методу розслідування. Існує перелік умов, при наявності яких потрібно застосовувати окреслений метод, а саме: 1) значна кількість епізодів злочинної діяльності стосовно яких потрібно здійснити розслідування в рамках одного кримінального провадження; 2) низка версій щодо обставин вчинення злочину, які потребується перевірити; 3) значна кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності по одному кримінальному провадженню; 4) потреба здійснювати розслідування одночасно в різних місцях; 5) потреба провадження низки слідчих (розшукових) дій за короткий період часу; 6) проведення розслідування

різними мовами [30, с. 131-132]. Наведене дає посил для констатації того, що процес планування при такій формі розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України – набуває динамічної специфіки.

З метою продовження постає необхідність звернути увагу на використання методу сітьового планування розслідування, пропонуваного у криміналістиці. Відмітимо, що даний метод цілком можливо використовувати під час розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України. Суть даного методу у тому, щоб побудувати графік, в якому міститься перелік дій слідчого (в чіткій послідовності), враховуючи час, приблизно необхідний, щоб їх провести [55, с. 210].

Процес сітьового планування розслідування у кримінальних провадженнях (в тому числі щодо злочину, передбаченого ст. 255 КК України) містить наступні етапи: 1) складання повного переліку робіт (йдеться про слідчі та інші дії); 2) складання сітьового графіка. При цьому, роботи (дії та заходи) зазвичай позначаються стрілками, а момент початку та закінчення робіт – кружками; 3) аналізування сітьового графіка з ціллю виявлення критичного вектору (йдеться про найдовший потік подій та робіт) і виокремлення найсуттєвіших робіт на даному векторі; 4) оптимізація сітьового графіка, тобто його трансформація і максимальне ущільнення часу, аби визначити найкращий варіант проведення робіт, «лежачих» в межах критичного шляху [58, с. 88].

В контексті наведеного, на думку О.Я. Баєва: «планування за багатоепізодними і (або) груповими провадженнями найчастіше повинно втілитися й у так званих допоміжних видах планів. До них належать, наприклад, схеми злочинних зв'язків у досліджуваному провадженні і матриці (таблиці), що складаються з різних підстав» [57, с. 143]. Погоджуємось з цим міркуванням та додамо, що такі плани можуть бути досить актуальними під час розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України. Це пов'язується насамперед із тим, що існує множинність епізодів злочинної діяльності, а також значна

кількість учасників даного злочину. Саме тому, доцільним вважається упорядкування матриці участі за кожним членом організованої злочинної групи в межах того чи іншого епізоду її злочинної діяльності. Між іншим, таке планування може сприяти визначенню індивідуальної ролі кожного учасника організованої злочинної групи щодо конкретного епізоду злочинної діяльності.

Переходячи безпосередньо до аналізу питання версій, зазначимо, що при плануванні розслідування вагоме значення відводиться висуненню слідчий версій. Логічність взаємозв'язку версій та планування відмічається, головним чином, у тому, що увесь перелік обставин, необхідних для встановлення під час розслідування, випливає з тих наслідків, які вилучаються із сформованого припущення. Обставини, які були виявлені – формують у випадку їх приналежності до виведених наслідків той ланцюг доказів, який вважається основоположним для розслідування.

За криміналістикою версія осмислюється як «обґрунтоване припущення професійного учасника процесуального дослідження злочинів про сутність та значення окремих фактів, обставин, їх зв'язки між собою і в сукупності, які лежать у межах такого дослідження, що формулюється з метою об'єктивізації та оптимізації досягнення результатів останнього і перевіряється в межах кримінального судочинства)» [55, с. 101]. У цьому контексті І.М. Лузгін розуміє версію як «обґрунтоване припущення відносно події злочину, його окремих елементів або про походження і зв'язок доказових фактів» [59, с. 61]. В свою чергу, С.Ю. Якушин визначав її як «індуктивний висновок слідчого у формі припущення, заснований на фактичних даних про подію злочину і його окремих обставин, що підлягає перевірці за логічними правилами дедукції» [60, с. 55]. Р.С. Белкін вважає, що «слідчу версію можна визначити як самостійний специфічний криміналістичний засіб (криміналістичний метод розслідування), яким

користується слідчий для пізнання і доведення об'єктивної істини в попередньому слідстві. Це засіб, або метод, полягає в побудові і перевірці слідчим всіх вірогідних на зібраних матеріалах припущень про форми зв'язків та причин окремих явищ події, що розслідується, як реально можливих пояснень, встановлених до теперішнього часу фактів, а також обставин, пов'язаних із даною подією, які можуть знадобитися для перевірки старих і пошуку нових фактів» [52, с. 31]. А.М. Ларін називає слідчою версією «не всяке припущення слідчого, що виникає у нього при розслідуванні кримінальної справи, а лише таке припущення відносно ще не існуючої події, що розслідується, або елементів складу злочину та їх ознак, яке засноване на аналізі всієї сукупності фактичних даних, що є у розпорядженні слідчого до моменту висунення цього припущення. Версія є гаданим висновком зі всієї сукупності обставин, що пов'язані з подією злочину» [61, с. 115].

Отже, з врахуванням наведених вище міркувань, пропонуємо постаратись виокремити специфіку висунення слідчих версій у плануванні розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України.

Насамперед доцільно зробити акцент на важливості висунення версії про причетність до злочинної організованої групи. Подібне припущення може висуватись, виходячи з напрацювань оперативно-розшукової інформації, аналізу повідомлення про злочинне діяння та результатів першочергових слідчих (розшукових) дій. Здійснивши власний аналіз практики слідчих, нами було виявлено, що як правило, вони висувають версію про вчинення злочину, передбаченого ст. 255 України: після одержання відомостей про такий злочин; під час огляду місця події; після проведення окремих слідчих (розшукових) дій; після одержання висновку судової експертизи; в процесі складання обвинувального висновку.

Залежно від змістовного наповнення вихідної інформації, версія може мати як більшу, так і меншу ступень конкретності. Зазвичай дані

одного огляду місця події дають можливість тільки в якійсь мірі деталізувати типову версію, що пояснює сутність розслідування події в цілому. Адже версія в якомусь сенсі осмислюється як імовірна інформаційна модель події, одним із складників якої є припущення щодо групового суб'єкта злочину.

Додамо, що висунення версій має вплив на увесь процес планування розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України. Тому нами не розділяється думка тих науковців, які наполягають на тому, що слідча версія демонструє приблизний опис, в той час як план розслідування виступає директивою (обов'язковим розпорядженням). На наш погляд, слідчі версії є центральним елементом планування, про що зазначається у плані розслідування.

При таких умовах, для планування розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України, вагоме значення набуває типова версія (її система), призначення якої – «озброїти» осіб, якими здійснюється розслідування даного злочину відповідними орієнтирами на його початковому етапі. Потреба використовувати систему типових версій при плануванні розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України, обумовлюється тим, що їм належить більший ступень відтворення дійсності, тому що вони базуються на частоті певних ознак складових криміналістичної характеристики тих чи інших злочинів.

Під час розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України, важливим також є висунення версії щодо лідера («зłodія в законі») злочинної організації та/або злочинної спільноти. Необхідність таких версій не тільки в тому, щоб встановити роль кожного учасника злочинного діяння, а й виявити керівників та організаторів організованої злочинної групи, обираючи при цьому відповідну тактику проведення слідчих (розшукових) дій. Нагадаємо, що лідер в аспекті кваліфікації злочину, передбаченого ст. 255 КК України відтворюється як організатор. Відтак, версії стосовно того, хто може бути організатором

даного злочину, ґрунтуються на підставі: поглибленого аналізу міжособистісних стосунків у злочинній групі; опанування спільного проведення часу членами організованої злочинної групи; встановлення, хто з них може бути лідером на побутовому рівні; з'ясування психічних властивостей та особистісних якостей учасників (йдеться про те, у кого більш міцна воля, рішучість, уміння підпорядковувати людей, тощо); виявлення фактичних даних, коли після викриття та арешту організованої злочинної групи одним із обвинувачених проявляється надмірна активність з метою вироблення єдиної лінії поведінки [56, с. 161-162].

Підсумовуючи, зазначимо, що дієвість викриття та притягнення до кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних груп залежить від ефективності проведення організації розслідування кримінального правопорушення та фіксування дій кожного з учасників. Обрання правильного пошуку векторів підвищення ефективності протидії організованої злочинності, в тому числі злочину, передбаченого ст. 255 КК України – відбувається за різними напрямками, одним із яких є планування та висування версій розслідування даної категорії злочинів.

Розкрито особливості планування злочину, передбаченого ст. 255 КК України та виокремлено її найбільш раціональну форму, яка представлена планом розслідування в межах кримінального провадження та набуває динамічної специфіки при здійсненні планування даного злочину.

З'ясовано, що при плануванні розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України вагоме значення відводиться висуненню слідчих версій, оскільки вони характеризуються певною специфікою, а саме: причетністю до злочинної організованої групи; з'ясуванням лідера («зłodія в законі») злочинної організації та/або злочинної спільноти.

Також обґрунтовано важливість типової версії (її системи) при плануванні розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України, призначення якої – «озброїти» осіб, якими здійснюється розслідування даного злочину відповідними орієнтирами на його початковому етапі.

РОЗДІЛ 3

**ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ)
ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЩОДО СТВОРЕННЯ,
КЕРІВНИЦТВА ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ АБО
ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ**

**3.1. Тактичні прийоми допиту та обшуку учасників злочинних
спільнот або злочинних організацій**

Не дивлячись на специфіку криміналістичної характеристики організованих злочинних груп, процес розслідування даної категорії характеризується тривалістю та складністю, а також вимагає від слідчих професійної зосередженості та застосування відповідних процесуально-тактичних засобів, направлених на те, щоб встановити істину і в результаті притягнути винних осіб до кримінальної відповідальності. У зв'язку з наведеним, важливе місце під час збирання доказової інформації щодо злочину, передбаченого ст. 255 КК України – відводиться таким слідчим (розшуковим) діям, як допит та обшук.

На сьогоднішній день практично жодне досудове розслідування не може обійтись без проведення допиту, у зв'язку з чим, він є найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією. Адже завдяки цій дії являється можливим швидко отримати інформацію про встановлені обставини. Факт існування злочинної організованої групи, встановлення зв'язків серед його членів може бути віднайдений здебільшого на підставі показань підозрюваних, свідків та потерпілих осіб.

В контексті наведеного слід також зазначити, що допит – це найбільш складна тактична слідча (розшукова дія), а особливо враховуючи досить специфічну категорію допитуваних осіб в межах розглядуваного нами злочину. Саме тому, вона вимагає наявності у слідчого належних професійних знань та досвіду, які в сукупності

дозволять знайти точки дотику, щоб обрати потрібні тактичні прийоми з подальшим обґрунтуванням послідовності їх застосування.

В межах нашого дослідження нами буде зроблено акцент, як нам вважається, на найбільш важливі тактичні прийоми допиту учасників злочинної організації та/або злочинної спільноти і свідків та потерпілих осіб. Також буде звертатись увага на специфічні питання, які можуть ставитись допитуваним із ціллю визначення їх причетності до діяльності організованої злочинної групи, так і обставин вчинення злочинних діянь організованою злочинною групою. Додамо, що спектр таких специфічних питань відображає безпосередній предмет допиту учасників організованих злочинних груп та прямо залежить від процесуального становища допитуваної особи, а також його фактичної приналежності до аналізованих обставин. В тому числі, такі питання дають змогу висувати та перевіряти певні слідчі версії щодо вчинення злочину організованою злочинною групою, а також сприяти встановленню сутнісних рис подібної злочинної діяльності.

Загальними положеннями криміналістичної тактики доводиться, що допит як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія, становить три стадії. В межах першої стадії (підготовчої) на слідчого покладається обов'язок вирішення організаційних питань та ретельного планування алгоритму своїх подальших дій. В межах другої стадії (робочої) відбувається отримання інформації, яка має безпосереднє відношення до розслідування події. В межах третьої стадії (заключної), проводиться аналіз та фіксація одержаних результатів [55, с. 221].

Продовжуючи наведену вище інформацію, в першу чергу потрібно визначитись з роллю особи у вчинених організованою злочинною групою злочинах, а саме: чи є попередні судимості; якими рисами характеру володіє; сімейний стан; рівень освіти; відношення до працівників правоохоронних органів; психологічний тип; манера поведінки, тощо. У даному аспекті працює правило, чим більше

інформації про учасника організованої злочинної групи вдасться одержати слідчому, тим швидше у нього з'явиться можливість розробити стратегію спілкування, обравши найбільш прийнятні прийоми допиту для подальшого одержання ефективного результату [62, с. 247].

Якщо в рамках підготовчого етапу виявлено, що учасник організованої злочинної групи був судимим, доцільно вирішити питання з приводу опрацювання попередніх кримінальних проваджень і вироків. Після ознайомлення з необхідною інформацією про злочинну діяльність допитуваної особи, можна одержати інформацію щодо кримінального зв'язку, особливо якщо слідством не виявлено деяких учасників організованої групи, інформація стосовно яких може бути прихована в рамках протидії розслідуванню [63, с. 173] (про що говорилось вище).

Між іншим, потребує уваги момент того, що підготовка до проведення допиту обов'язково має проходити з врахуванням наступних організаційно-тактичних аспектів: не допускати інформаційні контакти між затриманими, забезпечивши для цього їх повну ізоляцію один від одного та контроль за переписуванням; унеможливити зв'язок зі співучасниками в процесі конвоювання. Відмітимо, що у разі незабезпечення наведених заходів, втрачається шанс одержати важливу доказову інформацію, внаслідок чого відбувається тяганина під час розслідування та складнощі з ухвалення кінцевого тактичного рішення.

З метою продовження зазначимо, що в процесі ознайомчої бесіди (передуючої допиту), з'ясовується рівень освіченості та інтелектуальні і вольові якості. Так, під час даної бесіди доцільно постаратись приховано довідатись, яке положення має той чи інший учасник організованої злочинної групи, чи був у нього авторитет серед спільників, хто є організатором або лідером («злодієм в законі») групи, якщо до того моменту він не був встановлений. Окрім цього, одержані під час такої короткої бесіди відповіді дають можливість слідчому не тільки

осмислити подальшу тактику допиту, але й надати оцінку щодо рівня щирості опитуваної особи [64, с. 260].

В свою чергу, для одержання достовірних показань під час допиту учасника організованої злочинної групи, не зайвим є використання таких тактичних прийомів, як негайний допит по факту місця затримання або безпосередньо після доставлення підозрюваного до відділу національної поліції. Закономірним фактом є те, що оперативне задержання та доставлення особи до підрозділу, як правило, спричиняють у неї розгублений стан, а здебільшого ще й неможливість швидко провести аналіз всіх обставин, щоб виробити необхідні контраргументи для допиту [64, с. 261].

В контексті наведеного та здійснивши власний аналіз слідчої та судової практики, нами було прослідковано, що в подальшому показання даних осіб доволі часто змінюються, тобто ними заявляється, що на них було здійснено неправомірний вплив зі сторони працівників поліції, якими проводились першочергові слідчі (розшукові) дії у вигляді затримання. В даному випадку поряд із застосуванням прийому негайного допиту, слідчому раціонально використовувати в процесі проведення слідчої (розшукової) дії – засоби відеофіксації. Відтак, наявність не тільки стандартного протоколу допиту, а і відео-доказу до нього буде слугувати спростуванням намагань (маніпулювань) учасника організованої злочинної групи довести свою позицію щодо неправомірності дій зі сторони працівників поліції. Між тим, якщо слідчому вдалось установити психологічний контакт з учасником організованої злочинної групи, то вже після проведення допиту, в результаті якого одержано необхідну доказову інформацію, ні в якому разі не варто зупинятися, а навпаки, потрібно в негайному порядку займатися вирішенням питання щодо проведення інших потребуючих слідчих (розшукових) дій, результати яких дадуть змогу як перевірити, так і додатково прийняти до уваги одержані в процесі допиту відомості.

Потім, якщо сприятлива слідча ситуація змінюється на конфліктну, внаслідок якої учасник організованої злочинної групи відмовляється надавати показання та брати участь в інших слідчих (розшукових) діях, то в такому разі для процесу розслідування подібне не являється критично значимим.

Інший прийом характеризується тим, щоб серед декількох учасників організованої злочинної групи обрати для допиту саме того учасника щодо якого слідство вже напрацювало найбільше інформації на предмет його приналежності до злочинної діяльності та володіє конкретними доказами, які можливо задіяти в процесі допиту [62, с. 248].

Ще один дієвий прийом допиту, застосування якого приносить позитивний результат, йменується як «пошук слабкої ланки». Йдеться про задачу слідчого, яка полягає у встановленні та обранні з-поміж усіх учасників організованої злочинної групи саме того, який у групі відмічається «невисоким» або підлеглим становищем, потрапивши туди у зв'язку зі складними життєвими обставинами, а тому залежить від лідера, у котрого на неї є компромат. В процесі допиту такого учасника, зазвичай виникає більше шансів одержати інформацію правдивого характеру. Додатково при допиті такого учасника не зайвим є використання прийомів стосовно роз'яснення окремих норм закону про настання кримінальної відповідальності; обставини, пом'якшуючі покарання, тобто звертати увагу допитуваного на прагнення лідера уникнути покарання по усій суворості закону, переклавши усю відповідальність за проведення злочинної діяльності на такого учасника [62, с. 249].

Наступний ефективний прийом допиту, як доводить практика, полягає у використанні конфліктної ситуації між учасниками організованої злочинної групи (спірність щодо розподілу злочинного «прибутку»); дискримінація з боку лідерів; відторгнення встановлених

правил; підозра з приводу несправедливого розподілу викраденого товару, особисті напружені стосунки між учасниками, тощо). Дослідження кримінальних проваджень по факту вчинення злочинних діянь організованими злочинними групами засвідчує, що в подібних групах практично завжди має місце існування двох протидіючих сил. Перша група спрямовується на подальшу стійкість та згуртованість учасників, а друга група навпаки, роз'єднує та диференціює їх.

В контексті окресленого прийому з приводу використання внутрішньо-групового конфлікту до числа ефективних можливо використовувати метод пред'явлення допитуваному неправдивих показань інших учасників організованої злочинної групи стосовно його ролі у злочинних діяннях, що доволі часто обумовлює обурення та схиляє інших давати правдиві показань. У разі відсутності конфліктів, що є малоймовірним, їх можна створювати штучно. У зв'язку з цим під час допиту потрібно: провести інформування допитуваного про невідомі йому раніше взаємовідносини в межах групи, у яких на нього покладається незначна роль; повідомити про наявність фактів, які засвідчують про дії інших членів організованої злочинної групи, зазвичай лідера («зłodія в законі»), які спрямовуються проти допитуваного; провести ознайомлення з фактами, компрометуючі допитуваного в очах інших учасників організованої злочинної групи. Серед іншого, в процесі допиту при наявності конфліктної ситуації, коли особа відмовляється давати показання, вбачається за можливе спробувати встановити відповідні мотиви такої позиції з метою їх подальшого усунення. В даному випадку як рекомендація може послугувати роз'яснення особі всіх негативних моментів, пов'язаних з тим, що її мовчання становить перешкоду для захисту власних інтересів, що прямо впливає на погіршення її правового положення [62, с. 250].

Значного успіху при проведенні допиту слідчим можливо досягнути у разі заінтересованості допитуваного в більш активній участі

процесу розслідування. Дана позиція, як правило, досягається шляхом проведення одночасних двох або більше допитів стосовно допитаних осіб. Відтак, під час проведення такої дії учасник організованої злочинної групи, не погоджуючись із твердженням «колег», починає інтенсивно розповідати власну версію подій [62, с. 250].

Наступний ефективний тактичний прийом допиту учасників організованої злочинної групи полягає у використанні наявної доказової бази таким чином, що у допитуваної особи склалось перебільшене враження щодо обсягу поінформованості слідчого. Зауважимо, що пред'являти докази в процесі допиту являється досить ефективною дією, однак в тактичному плані є складним прийомом, застосування якого вимагає виваженості та врахування психологічного типу допитуваної особи. Як приклад, особа з притаманним холеричним темпераментом може «вибухнути» у разі пред'явлення їй доказів, що мають ключове значення, які в результаті можна використовувати при подальшому допиті даної особи [62, с. 250].

Продовжуючи, зазначимо, що розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України передбачає наявність корупційних зв'язків із представниками владних структур. Відтак, в процесі досудового розслідування потрібно виявити наступне: у чому полягала конкретна допомога державних осіб організованій злочинній групі, її учасниками; тривалість надання такої допомоги; одержання корупціонером хабаря чи інших матеріальних благ; яким чином відбувався корупційний взаємозв'язок (йдеться про його форми та документи, в яких це відображається); по якій причині посадовою особою надавалась допомога організованій злочинній групі; чи знала вона про те, що вступила в контакт з організованою злочинною групою, тощо. Окреслені питання потрібно з'ясувати не лише при допиті корумпованої особи, а й лідерів («зłodії в законі») та інших учасників організованої злочинної групи [62, с. 251].

Що стосується допиту свідків та потерпілих осіб – рекомендується використання схем місця події та орієнтувальні об'ємні фотознімки з місця події, з ціллю конкретизації певних показань. Зазвичай під час допиту подібне виступає як стимул, аби одержати повні відомості щодо обстановки та обставин події злочинного діяння [62, с. 252]. Окрім цього, на наш погляд, важливо виготовляти та використовувати при допиті окресленої категорії осіб схем злочинних зв'язків членів організованих об'єднань, схем розташування виконавців злочинної події, тощо. Виходячи з наведеного, можна констатувати, що момент пред'явлення доказів в процесі допиту залежить від конкретної слідчої ситуації, що мала місце бути під час розслідування.

Переходячи безпосередньо до наступної слідчої (розшукової) дії в межах розглядуваного злочину – обшуку, слід зазначити, що під час розслідування даної категорії, ця слідча дія дозволяє виявляти доказову та орієнтувальну інформацію. В процесі обшуку відбувається пошук прихованих об'єктів (зброя злочину, речові докази, трупи та ін.). Виходячи з положень ст. 234 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) бачимо, що обшук проводиться у випадку, коли є наявність достатніх підстав вважати, що зброя кримінального правопорушення, речі та цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети та документи, які становлять значення, щоб встановити істину в кримінальному провадженні [65].

Обшук – це пошукова дія, якій притаманне чітко виражене примусове спрямування. Обшук щодо підозрюваної, обвинуваченої особи та членів їх сімей означає хоч й санкціонований в законному порядку дозвіл, однак має місце небажання вторгатись сторонніми особами до їхніх квартир та ознайомлюватись з матеріальними, особистими та іншими моментами їхнього життя. Саме тому не потрібно забувати, що згідно до КПК України, обшук житла та іншого володіння

особи (виняток становлять невідкладні випадки), може проводитись тільки за вмотивованою ухвалою слідчого судді [65].

Насамкінець слід вказати, що після появи нових об'єктів пошуку постало питання і щодо визначення оновлених видів пошуку. Насамперед мова йде про обшук засобів комп'ютерної техніки. Дана проблема є досить актуальною на сьогоднішній день, тому що сучасними організованими злочинними групами почали стрімко використовуватись різні носії інформації (інформаційні технології, гаджети та інша сучасна техніка). В той же час, слідча практика зіштовхується із значними труднощами в процесі обстеження комп'ютерних засобів з метою одержання необхідної інформації [66, с. 612]. Враховуючи, що питання обшуку засобів комп'ютерної техніки є дискусійним в криміналістичній науці, на наш погляд, обшук засобів комп'ютерної техніки цілком може представляти самостійний вид обшуку в межах злочину, передбаченого ст. 255 України з наступних підстав: 1) комп'ютерна інформація – це специфічний об'єкт пошуку; 2) набуття самостійного значення під час обстеження комп'ютерної техніки і носіїв інформації; 3) не завжди видається за можливе вилучення комп'ютерів, їх комплектуючих, щоб за рахунок інших дій здійснити фіксацію та дослідження інформації; 4) при обстеженні комп'ютерної техніки та носіїв інформації обов'язково виникає потреба запрошення спеціаліста в даному напрямі.

На підставі вищевикладеного, слід зазначити про те, що важливе місце під час збирання доказової інформації щодо злочину, передбаченого ст. 255 КК України – відводиться таким слідчим (розшуковим) діям, як допит та обшук.

Виявлено найбільш важливі тактичні прийоми допиту учасників злочинної організації та/або злочинної спільноти і свідків та потерпілих осіб, а також зроблено акцент на специфічні питання, які можуть ставитись допитуваним із ціллю визначення їх причетності до діяльності

організованої злочинної групи, так і обставин вчинення злочинних діянь організованою злочинною групою. Відмічено, що незалежно від того, яку тактику допитування обрав слідчий під час розслідування розглядуваного злочину, його відношення до одержаної в рамках цієї слідчої (розшукової) дії інформації повинно відмічатись «критичним» характером. Тобто будь-які відомості, одержані в процесі допиту, мають бути проаналізовані, оцінені та ретельно перевірені.

Що стосується такої слідчої (розшукової) дії як обшук в межах розглядуваного злочину, то за її допомогою під час розслідування видається за можливе виявляти доказову та орієнтувальну інформацію.

3.2. Тактика проведення слідчого експерименту під час розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією

Не дивлячись на недостатню наукову розробленість організаційно-тактичного забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій в межах розглядуваного нами злочину, пропонуємо в кінцевому підрозділі зосередитись на тактиці проведення слідчого експерименту, як це буде можливо.

В контексті «змішаних» джерел слідчий експеримент займає особливе місце серед слідчих (розшукових) дій, який також як і інші, спрямований на збирання належної інформації.

Слідчий експеримент – поширена слідча (розшукова) дія, яка дає можливість слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з ціллю встановлення слідів злочину та з'ясування обставин події; складати уявлення з приводу механізму злочину та особи злочинця; висувати слідчі версії з метою правильного визначення напрямків розслідування. Від того, наскільки своєчасно проведено слідчий експеримент, в

переважній більшості залежить позитивність результату під час розслідування злочинів [67, с. 305].

Слідчий експеримент є пізнавальною слідчою дією, суть якої у тому, щоб провести дослідження, пов'язані із виявленням, перевіркою чи оцінкою слідчих версій про можливість/неможливість наявності відповідних фактів, що становлять значимість у межах кримінальної справи. Сутність експериментального методу при дослідженні фактів та явищ відображається у такому вивченні об'єкта, при якому дослідник може активно впливати на нього через зміну ходу процесу за певним напрямком. Змістовне наповнення окресленого методу становлять будь-які випробування, за рахунок яких виокремлюють явище, що становить інтерес, а також пізнають його правову природу, що в результаті дає змогу виявити достовірний висновок стосовно можливості існування в подібних (схожих) умовах аналогічного явища [68, с. 193].

Слідчий експеримент – це окрема слідча дія, суть якої здійснювати досліди із ціллю перевірки того, чи могли відбуватися при тих чи інших умовах ті чи інші події та як саме. Експеримент є штучною та систематичною зміною умов явищ, що перебувають під наглядом. Між тим, слідчий експеримент потрібно відрізнити від експерименту як загального наукового методу дослідження, який використовують у вигляді пізнавального прийому при проведенні відповідних слідчих дій. Більш того, наведена слідча дія – це сильний психологічний засіб впливу на його учасників, тому що одержані результати, доволі часто наочно демонструють можливість існування якогось явища або події, спростування яких для підозрюваного є серйозною задачею [67, с. 310]. Саме тому слідчий експеримент є необхідним, а в деяких ситуаціях незамінним способом для того, щоб перевірити та отримувати нові фактичні докази.

Продовжуючи, зазначимо, що слідчий експеримент є похідною слідчою (розшуковою) дією та проводиться, зазвичай, на подальших

етапах розслідування. Несвоєчасність проведення даної слідчої дії може негативно відобразитись на ефективності досудового розслідування, особливо в тих ситуаціях, коли перевіряються обставини, які пов'язуються із видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, що піддається швидкій зміні. У цьому сенсі слідчий експеримент мають проводити як першочергову слідчу (розшукову) дію.

Отже, взявши до увагу наведене, констатуємо, що головна мета слідчого експерименту – встановити, перевірити, уточнити та оцінити відповідні факти, що становлять значимість для кримінального провадження. Оперуючи головною метою слідчого експерименту, на нашу думку, до основоположних завдань його проведення в межах злочину, передбаченого ст. 255 КК України слід відносити: встановлення точного механізму вчинення злочинного діяння організованою злочинною групою; перевірка слідчий версій, які висуваються щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією; встановлення причин та умов, перешкоджаючих вчиненню злочинного діяння організованою злочинною групою; перевірка та уточнення фактичних даних, отриманих за результатами проведення окремих слідчих (розшукових) дій; одержання нових доказів; встановлення й усунення протиріч з приводу показань учасників організованої злочинної групи, свідків і потерпілих осіб; виявлення меж поінформованості або необізнаності учасника організованої злочинної групи щодо події вчиненого нею злочинного діяння.

Узагальнивши правоохоронну практику, можемо запропонувати виокремлення основних видів слідчих експериментів в межах злочину, передбаченого ст. 255 України, а саме: виявлення наявності/відсутності у певного учасника організованої злочинної групи професійних вмінь та навичок; встановлення можливості здійснити яку-небудь дію учасником організованої злочинної групи в межах певної умови; визначення

можливості спостереження за діяльністю організованої злочинної групи; реалізація послідовного розвитку подій та механізму вчиненого злочину організованою злочинною групою; встановлення можливості вчинення інших злочинних дій учасником організованої злочинної групи за певний проміжок часу; виокремлення меж поінформованості учасника організованої злочинної групи про факти їх злочинної діяльності, які становлять інтерес для слідства.

З метою продовження розгляду основного питання, доцільно звернутись до дослідження О.С. Проневича [69, с. 56-62], який розглядав тактичні умови проведення слідчого експерименту та виходячи з напрацювань прив'язати його доробки до розглядуваного нами злочину.

Тож, до основоположних тактичних умов проведення слідчого експерименту в межах злочину, передбаченого ст. 255 КК України можна відносити наступні:

1) проведення слідчого експерименту за умов, які є максимально наближеними до тих, за якими відбулась подія (факт), в нашому випадку йдеться про вчинення злочину організованою злочинною групою. Зазначимо, що увесь спектр експериментальних дій правильно проводити при оптимальних умовах у тих місцях, де відбулось досліджуване злочинне діяння. У цьому сенсі слідчим повинно враховуватись місце, час, період доби, кліматичні умови, темп, тощо (тобто такі обставини, які неможливо відтворити). В особливості це має відношення до дослідів, за якими перевіряється можливість спостереження або сприйняття злочинного діяння, вчиненого організованою злочинною групою. В даному випадку слідчий має штучно сформувані обставини, яка буде спонукати учасника організованої злочинної групи добровільно виконувати дії, які висвітлюватимуть зміст відомої лише їй інформації (зокрема йдеться про підготовку, вчинення та приховання злочину, вчиненого організованою злочинною групою). Якщо обстановка, в межах якої

планується проводити експериментальні дії, піддалась суттєвим змінам, то в такому разі відбувається реконструкція. Реконструкції підлягає не уся обстановка, а певні її елементи, які є вкрай необхідними для дослідів щодо злочину, передбаченого ст. 255 КК України;

2) використання в процесі експерименту тих же механізмів, пристроїв, знарядь, які підлягали використанню при вчиненні злочину організованою злочинною групою. Так, при проведенні дослідницьких дій раціонально використовувати ті ж механізми, пристрої, знаряддя, що і учасниками організованих злочинних груп. В свою чергу не рекомендується використовувати об'єкти, які виступають як речові докази в межах кримінального провадження, що обумовлюється можливістю їх ліквідації. Окрім цього, слідчому при проведенні даного слідчого експерименту дозволяється застосування предметів-аналогів або натурних макетів. Наведене в якійсь мірі може вплинути на психологічну позицію учасників організованої злочинної групи, тим самим, викликавши у них переживання, що є аналогічними тим, які вони відчували при вчиненні злочинних діянь, що в результаті дає шанси на можливість щирого зізнання.

Додамо, що в цілому макетування відтворює емоційний настрій та сприяє появі асоціативних зв'язків, які можливо використовувати при з'ясуванні обставин, що є значимими у справі, роблячи результати набагато переконливішими. Під категоричну заборону підпадає проведення експериментів, використовуючи об'єкти, які становлять небезпеку для життя та здоров'я громадян;

3) систематичність та поетапність проведення дослідів з повторенням випробувальних дій в умовах, що є змінними. Всі дослідницькі дії мають проводитись неодноразово зі змінними умовами, щоб забезпечити достовірність та виключити можливість одержання випадкових результатів при вчиненні злочинів організованими злочинними групами. Як приклад, під час виявлення можливості

сприймати злочин, вчинений організованою злочинною групою, необхідно продемонструвати різноманітні об'єкти, за допомогою яких видається за можливе переконатись у стійкості їх розпізнавання суб'єктом слідчого експерименту. Нагадаємо, що головна ціль – неодноразовість повторення дослідницьких дій, щоб одержати постійний та достовірний кінцевий результат. Кількість повторень визначає слідчий, враховуючи характер справи, тривалість кожного дослідження та ситуації, яка склалась. Проведення дослідження має бути поетапним, тобто уся досліджувана подія складається з певних етапів. По кожному із етапів проводиться окреме дослідження, за результатами якого відбувається їх об'єднання, що в результаті дозволяє слідчому одержати розуміння усієї «картини» цілком;

4) залучення свідка, потерпілого або підозрюваного учасника організованої злочинної групи до проведення експерименту. Зазначимо, що усі дії експериментального та випробувального спрямування, що застосовуються при проведенні слідчої дії, не повинні межувати з вчиненням нового аналогічного злочинного діяння. Однак, з цього приводу Є.І. Макаренко зауважує таке: «інколи вони можуть бути пов'язані зі спричиненням виправданого та незначного матеріального збитку, наприклад, під час проведення експериментальних випробувань технічних виробів на їх міцність» [70, с. 66];

5) проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним учасником організованої злочинної групи по окремоті. Так, у тих ситуаціях, коли має місце проведення слідчого експерименту із декількома підозрюваними (як приклад, затримали кілька членів організованої злочинної групи), слідчий зобов'язується виїхати на місце з метою проведення дослідницьких дій з кожною особою по окремоті. Зазначимо, що проводити експериментальні дії за участю декількох злочинців одночасно – недопустимо, бо це тягне за собою можливість узгоджувати між ними свої позиції та дії. Між іншим, пояснення одного

учасника організованої злочинної групи в межах експерименту матимуть навідний характер по відношенню до інших учасників. Наведений тактичний прийом дає змогу уникнути попередню змову співучасників між собою, а також негативний вплив один на одного.

Завершивши аналіз основоположних тактичних умов проведення слідчого експерименту, окремо зазначимо, що вони, зі слів Р.С. Белкіна: «охоплюють усю сукупність тактичних прийомів, що можуть бути застосовані слідчим під час розслідування злочинів» [52, с. 80-81].

Роблячи проміжний висновок, відмітимо, що під час розслідування багатоепізодних кримінальних проваджень, складних злочинів, особливо таких, які вчиняються організованими злочинними групами, слідчим потрібно тримати у пам'яті те, що їм притаманний масштабний в аспекті територіальності характер, що ускладнює проведення слідчого експерименту по усім встановленим епізодам злочинної діяльності організованих злочинних груп не тільки у зв'язку з дефіцитом часу, але й через нестачу відповідних сил та засобів. В таких ситуаціях правильним є проведення даної слідчої (розшукової) дії на місцях вчинення найбільш складних та значних в межах кримінального провадження епізодів злочинної діяльності організованих злочинних груп. Що стосується інших епізодів при таких умовах, то тут можливо обмежитись детальним слідчим оглядом з доданням до нього схем, які виконані власноручно злочинцями, за якими відображено усі сутнісні ознаки та особливості місць подій, а також динаміка деяких злочинних дій організованих злочинних груп.

Підсумовуючи наведене вище, робимо висновок про те, що слідчий експеримент – це найбільш трудомістка і складна слідча дія, оскільки до нього залучається значна кількість осіб. Результати коректно проведеної слідчої дії становлять важливу роль під час доведення вини осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, а особливо, якщо вони відмовлялись від раніше наданих показань.

Не менш важливим є те, що для проведення якісного та ефективного слідчого експерименту потребується ретельна підготовка, чітка організація та використання спектру тактичних прийомів і комбінацій, що в сукупності дасть змогу отримати правдиві показання з подальшим доведенням причетності певних учасників організованої злочинної групи до злочинної діяльності.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційні роботі здійснено виявлення криміналістичних засад, спрямованих на розкриття особливостей та з'ясування теоретичних і практичних проблем розслідування щодо створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією.

Одержані в процесі дослідження результати, враховуючи реалізовану мету і завдання роботи, дають підстави надати обґрунтовані висновки:

1. Здійснивши характеристику таких організованих злочинних груп як «злочинна організація» та «злочинна спільнота», встановлено, що поняття «злочинної організації» не потребує надання власної дефініції, оскільки його визначення, яке надається ч. 4 ст. 28 КК України є більш ніж наповненим та осмисленим. Що стосується поняття «злочинна спільнота», то воно є досить поверхневим та не деталізованим, виходячи з положень оновленої ст. 255 КК України, у зв'язку з чим, на підставі пропозицій, наданих відповідними законопроектами з приводу злочинної спільноти, а також кримінологічних напрацювань, нами осмислюється злочинна спільнота як об'єднання лідерів («злодіїв у законі») злочинного середовища, організаторів, керівників або інших представників злочинних організацій, метою яких є поширення злочинного впливу.

Важливого значення для з'ясування кримінально-правової природи злочинних організацій та злочинних спільнот набувають їх кримінально-правові ознаки, адже за їх допомогою видається за можливе чітко відмежовувати дані організовані злочинні групи від інших форм співучасті.

До основних ознак злочинної організації та злочинної спільноти слід відносити наступні: 1) для злочинної організації та злочинної спільноти необхідним є наявність п'яти і більше учасників (кількісна

ознака); 2) ієрархічність; 3) кримінальне правопорушення вчиняється злочинною організацією та/або злочинною спільнотою «з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів»; 4) стійкість; 5) наявність зорганізованості, виходячи з попередньої змови членів злочинної організації та/або злочинної спільноти.

Загалом, правильне визначення окреслених вище організованих злочинних груп має фундаментальне криміналістичне значення, яке обов'язково повинно враховуватись слідчим при розслідуванні злочину, передбаченого ст. 255 КК України. Слідчому потрібно усвідомлювати ступінь психологічної єдності та взаємної підтримки членів організованих злочинних груп, а також їх організованість та згуртованість, що в сукупності суттєво впливатиме на правильність кваліфікації даної категорії злочину та дозволить обрати вірний вектор щодо застосування тактики слідчих (розшукових) дій і відповідних напрямів розслідування.

2. Встановлено, що характеристиці особи злочинця відводиться вагоме криміналістичне значення, дозволяючи звужити коло осіб, серед яких можуть бути злочинці; висувати версії з приводу мотивів, цілей та способів учинення й приховання злочинів; встановлювати тактику слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами (злочинною організацією та злочинною спільнотою).

Виокремлено та охарактеризовано фактичні групи особи злочинця організованих злочинних груп, які складаються з наступних структурних одиниць: 1) лідери («зłodії в законі»), організатори організованих злочинних груп; 2) консультанти (радники); 3) розвідка і контррозвідка; 4) блок прикриття (захисту), який містить корумпованих чиновників та представників правоохоронних органів; 5) інші активні члени.

Виявлено, що найбільш небезпечний учасник організованих злочинних груп є лідер (організатор), («зłodій в законі»), хоч і участь

інших структурних одиниць є не менш важливою. Завдяки лідеру консолідується усі сили щодо здійснення єдиного керівництва, тим самим, забезпечується тривале існування організованих злочинних груп. Серед іншого, під час розслідування даного злочинного діяння потрібно уточнювати роль лідерів злочинної діяльності, оскільки заходи кримінально-правового впливу на лідера групи мають місце бути тільки у разі існування в його діях ознак об'єктивної сторони злочину. Уся ж інша передуюча діяльність (реалізація задумів, одержання консультацій, тощо) перебуває поза межами кримінального законодавства, тому що за розумову діяльність особу неможливо притягнути до кримінальної відповідальності. В той же час, саме така «розумова діяльність» і становить криміналістичну значущість. Адже знання про неї дають змогу формувати типовий портрет лідера («зłodія в законі»), щоб спрогнозувати його дії та скласти подальший алгоритм дій для слідчих та правоохоронних органів з метою викриття кримінальних лідерів.

3. З'ясовано закономірності, властиві механізму вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України через типові способи як одного із ключових елементів криміналістичної характеристики.

Типові способи щодо створення, керівництва злочинною організацією та/або злочинною спільнотою відмічаються комплексною системою дій з їх підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Характерна особливість способів даного злочину проявляється у тому, що вони завжди вчиняються в сукупності з іншими злочинними діяннями, в результаті чого формуються злочинні технології (як їх ще називають – технології злочинної діяльності).

4. Дієвість викриття та притягнення до кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних груп залежить від ефективності проведення організації розслідування кримінального правопорушення та фіксування дій кожного з учасників. Обрання правильного пошуку векторів підвищення ефективності протидії

організованої злочинності, в тому числі злочину, передбаченого ст. 255 КК України – відбувається за різними напрямками, одним із яких є планування та висунання версій розслідування даної категорії злочинів.

Розкрито особливості планування злочину, передбаченого ст. 255 КК України та виокремлено її найбільш раціональну форму, яка представлена планом розслідування в межах кримінального провадження та набуває динамічної специфіки при здійсненні планування даного злочину.

З'ясовано, що при плануванні розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України вагоме значення відводиться висуненню слідчих версій, оскільки вони характеризуються певною специфікою, а саме: причетністю до злочинної організованої групи; з'ясуванням лідера («зłodія в законі») злочинної організації та/або злочинної спільноти.

Також обґрунтовано важливість типової версії (її системи) при плануванні розслідування злочину, передбаченого ст. 255 КК України, призначення якої – «озброїти» осіб, якими здійснюється розслідування даного злочину відповідними орієнтирами на його початковому етапі.

5. Важливе місце під час збирання доказової інформації щодо злочину, передбаченого ст. 255 КК України – відводиться таким слідчим (розшуковим) діям, як допит та обшук.

Виявлено найбільш важливі тактичні прийоми допиту учасників злочинної організації та/або злочинної спільноти і свідків та потерпілих осіб, а також зроблено акцент на специфічні питання, які можуть ставитись допитуваним із ціллю визначення їх причетності до діяльності організованої злочинної групи, так і обставин вчинення злочинних діянь організованою злочинною групою. Відмічено, що незалежно від того, яку тактику допитування обрав слідчий під час розслідування розглядуваного злочину, його відношення до одержаної в рамках цієї слідчої (розшукової) дії інформації повинно відмічатись «критичним»

характером. Тобто будь-які відомості, одержані в процесі допиту, мають бути проаналізовані, оцінені та ретельно перевірені.

Що стосується такої слідчої (розшукової) дії як обшук в межах розглядуваного злочину, то за її допомогою під час розслідування видається за можливе виявляти доказову та орієнтувальну інформацію.

6. Слідчий експеримент – це найбільш трудомістка і складна слідча дія, оскільки до нього залучається значна кількість осіб. Результати коректно проведеної слідчої дії становлять важливу роль під час доведення вини осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, а особливо, якщо вони відмовлялись від раніше наданих показань.

Не менш важливим є те, що для проведення якісного та ефективного слідчого експерименту потребується ретельна підготовка, чітка організація та використання спектру тактичних прийомів і комбінацій, що в сукупності дасть змогу отримати правдиві показання з подальшим доведенням причетності певних учасників організованої злочинної групи до злочинної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. Київ: Фонд Юрнауки, 2004. 300 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 24.10.2021).
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2010. 456 с.
4. Стеценко Ю.В. Виявлення таємних комунікацій як складова протидії організованій злочинності на сучасному етапі. *Держава і право*. 2012. №17. С. 374–377.
5. Организованная преступность: тенденции, перспективы борьбы: Монография. Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. 248 с.
6. Кислий А.М., Кузьмін С.А. До питання про зміст понять «організована група» та «злочинна організація» у теоретико-правовому аспекті. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. С. 78–82.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. К. : Юрид. думка, 2010. 1288 с.
8. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. 608 с.
9. Українець В.В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2009. 24 с.

10. Ковальчук В.П. Кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації: монографія / В.П. Ковальчук. Львів: ЛьВДУВС, 2013. 224 с.

11. Семикін М.В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 192 с.

12. Демидова Л.М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2003. 21 с.

13. Кримінальне право (особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 2 Луганськ: Вид-во Елтон2», 2012. 704 с.

14. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного суду України від 23 грудня 2005 року № 13 // Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення: 24.10.2021).

15. Вознюк А.А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: моногр. Київ, 2015. 191 с.

16. Невідома Н.В. Вчинення злочину організованою групою: дис. ...на здобуття наук. ступеня канд. юрид: спец. 12.00.08. Харків, 2015. 211 с.

17. Невідома Н.В. Об'єктивні ознаки організованої групи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 72. С. 475–481.

18. Вознюк А.А. Ієрархічність як кримінально-правова ознака злочинної організації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2 (2). С. 84–91.

19. Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування: монографія / [В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін.]. Харків: Право, 2017. 400 с.

20. Голоднюк М.Н., Зубкова В.И., Кузнецова Н.Ф. и др. Курс уголовного права в 5-ти томах Москва: ИКД «Зерцало-М», 2002. 556 с.

21. Быков В.М. Банда – особый вид организованной вооруженной группы. *Российская юстиция*. 1999. № 6. С. 49–51.

22. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право Київ: Ваїте, 2014. 944 с.

23. Про доповнення до Кримінального кодексу України положеннями про відповідальність «злочинців в законі» та осіб, що належать до злочинського миру: проект закону від 8 січня 2013 року № 1209 // Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45349 (дата звернення: 24.10.2021).

24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності для «злочинців в законі» та за злочини, вчинені злочинними угрупованнями): проект закону від 2 грудня 2014 року № 1188 // Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52627 (дата звернення: 24.10.2021).

25. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою: проект закону від 2 грудня 2019 року № 2513 // Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506 (дата звернення: 24.10.2021).

26. Долгова А.И. Избранные труды / сост. В.В. Меркурьев, О.А. Евланова, А.С. Васнецова, Д.А. Соколов; Акад. Ген. прокуратуры РФ. Москва, 2017. 402 с.

27. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою: Закон України від 4 червня 2020 року № 671-IX // Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#Text> (дата звернення: 24.10.2021).

28. Кудрявцев В.Н., Лейкина Н.С., Миньковский Г.М. Личность преступника. Москва : Юрид. лит., 1975. 16 с.

29. Зелинский А.Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении. Харьков: Высшая шк., 1986. 120 с.

30. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. К.: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

31. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

32. Гриб В.Г. Противодействие организованной преступности: Учебное пособие для вузов / Под ред. А.И. Гурова, В.С. Овчинского. М.: ИНФРА-М., 2004. 474 с.

33. Мешкова В.С. Криминалистическая характеристика организованной преступности и ее субъектов: Учебно-практическое пособие. Киев. 2006. 236 с.

34. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Кузьмічов Я.В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

35. Основы борьбы с организованной преступностью: Монография / Под. ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. М.: «ИНФРА-М», 2006. 296 с.

36. Быков В.М. Лидерство в преступных группах. *Законность*. 1997. № 12. С. 37–40.

37. Общая психология: Учеб. для студентов пед. ин-тов / А.В. Петровский, А.В. Брушлинский, В.П. Зинченко и др.; Под ред.

А.В. Петровского. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Просвещение, 1986. 300 с.

38. Легітимація поняття «вор в законі» та іншої злочинної термінології: дієвий спосіб протидії організованій злочинності чи чергові декларативні норми?. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/legitimaciya-ponyattya-vor-v-zakoni-ta-inshoyi-zlochinnoyi-terminologiyi-dieviy-sposib-protidiyi-org.html> (дата звернення: 24.10.2021).

39. Гришаев П.И., Кригер Г.А. Соучастие по советскому уголовному праву. М.: Госюриздат, 1959. 102 с.

40. Бурчак Ф.Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. К.: Наукова думка, 1969. 188 с.

41. Кваша О.О. Организатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2003. 216 с.

42. Лужецька О.Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики організованих злочинних груп. *Право і Безпека*. 2016. № 4. С. 196–201.

43. Жаровська Г. П. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2018. 568 с.

44. Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах: учебное пособие / под общ. ред. А.Ю. Головина. М.: «Книжный мир», 2006. 384 с.

45. Падалка А.М. Теоретико-методологічні засади розслідування організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування: монографія. Ірпінь, 2020. 368 с.

46. Пясковський В.В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 36–46.

47. Калімбет І.Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.12.00.09. Одеса, 2017. 20 с.
48. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 232 с.
49. Аверьянова Т.В. Криминалистика: учебник / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. Р.С. Белкина. М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 971 с.
50. Криміналістика: підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. 4-те вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 464 с.
51. Яблоков Н.П. Криминалистика: учебник / Н.П. Яблоков. М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2000. 658 с.
52. Белкин Р.С. Очерки криминалистической тактики: учеб. пособие / Р.С. Белкин. Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1993. 239 с.
53. Яблоков Н.П. Криминалистика: [учебник] / отв. ред. Н.П. Яблоков. [3-е изд., перераб. и доп.]. М.: Юристъ, 2005. 781 с.
54. Лавренюк В.В. Особливості характеристики організованих груп та особи потерпілого при розслідуванні крадіжок з проникненням у житло, вчинених організованими групами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 292–296.
55. Криміналістика: навч. посіб. / В.В. Кір'яков, Н.Є. Маковецька; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. 407 с.
56. Шепітько В.Ю. Розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами. Настільна книга слідчого: наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалов та ін. 2 ге вид., перероб. і доп. К.: Ін Юре, 2011. 532 с.
57. Баев О.Я. Основы криминалистики: курс лекций / О.Я. Баев. М.: Экзамен, 2001. 288 с.

58. Лебеденко В.І. Планування оперативно-розшукової діяльності в оперативних підрозділах органів внутрішніх справ: сутність, зміст та структура плану. *Вісник ОІВС*. 2014. № 4. С. 88–89.

59. Лузгин И.М. Моделирование при расследовании преступлений / И.М. Лузгин. М.: Юрид. лит., 1981. 152 с.

60. Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений / С.Ю. Якушин. Казань: Казан. гос. ун-т, 1983. 102 с.

61. Ларин А.М. От следственной версии к истине / А.М. Ларин. М.: Юрид. лит., 1976. 199 с.

62. Мировська А.В., Синовєрський А.І. Особливості розслідування злочинів, учинених організованими групами. Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології: *матеріали Міжвідомчої науково-практичної конференції*, м. Київ, 22 листопада 2018 р. / редкол.: В.В. Чернеї та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 246–253.

63. Плосконос А.І. Використання результатів оперативної діяльності під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 3. С. 172–175.

64. Іванчишин І.І. Організоване злочинне угруповання як об'єкт криміналістичного дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 253–279.

65. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.10.2021).

66. Криміналістика: підручник / [Р.І. Благута та ін.]; Львів. держ. ун-т внутр. справ. 3-тє вид., перероб. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 946 с.

67. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монограф. / К.О. Чаплинський. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. 496 с.

68. Очеретяний В.А. Особливості організації і тактики проведення слідчого експерименту. *Право України*. 2014. № 4. С. 192–194.

69. Проневич О.С. Проблемні питання організації і тактики проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2014. Вип. 2. № 5. С. 56–62.

70. Макаренко Є.І. Тактика слідчого експерименту: лекція / Є.І. Макаренко. Дніпропетровськ: Юридична академія МВС, 2004. 188 с.